Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттингеен

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл ДЕКАБРЬ 22 ПЯТНИЦА № 300—301 (9069). Өртээ 3 көп.

Дүүн Кремльдиң Съездилер ордузунга Москваныы-биле эртенгинин 10 шакта Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының Төп Комитединин, ССРЭ-нин Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединин Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралы ажыттынган.

Хуралды ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы эш Н. В. Подгорный эге сөс-биле ажыткан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединин Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин 50 чыл оюнун дугайында илеткел кылган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Москвага, Кремльдин Съездилер ордузунга, 1972 чылдың декабрь 21-де, эртенгинин 10 шакта СЭКП Төп Комитединин, ССР Эвилелинин Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединин Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин тургустунганының 50 чыл оюнга тураскааткан каттышкан байырлыг хуралы ажыттынган.

Хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы эш **Н. В. Подгорный** эге сөс-биле ажыткан.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин тургустунганының 50 чыл оюнун дугайында илеткелди Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының Төп Комитединин Чиңгине секретары эш **Л. И. Брежнев** кылган.

СЭКП Төп Комитединин, ССРЭ-нин Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединин байырлыг хуралында СЭКП Төп Комитединин кежигүннери, СЭКП ТК-ның кежигүнперинге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп Ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, Советтериниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегаттары, партияның хоочун кежигүннери болгаш Совет күрүнеиниң хоочун ажылдакчылары, Москва хоорайның болгаш Москва областын ажылчы чоннарының төлөөлекчилери, Совет Армияның болгаш Флоттун дайынчылары, эртемниң, литератураның болгаш уран чүүлдүн ажылдакчылары, төп күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчу ажылдакчылары киржип турар.

Социалистиг чурттарның партия-күрүне төлөөлери, даштыкы хөй чурттарның күрүне ажылдакчылары, капиталистиг болгаш хөгжүп орар чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлөөлери, национал-демократтыг болгаш чөөн социалистиг партияларның төлөөлери, Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелинин, Делегейниң Херээженнериниң Демократтыг Федерациязының, удурланыышкын демиселчилериниң Делегей Федерациязының, Азия, Африка улустарының эпсеткил каттыштырылга организациязының, Студентилерниң Делегей Эвилелинин, Журналистернин Делегей Организациязының, Делегейнин Кооператив Альянсызының төлөөлери, национал профэвилел, херээженнер, аныяктар организацияларының, ССРЭ-биле найыралдың болгаш культурлуг харылзааларның нитилелдериниң төлөөлери, дипломаттыг корпус, совет болгаш даштыкы парлалганын төлөөлекчилери каттышкан байырлыг хуралда олуржуп турарлар.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының өмүнээзинден РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **М. С. Соломенцев** байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Оон соонда Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп комитединин Бирги секретары эш **Эдвард Герек** чүве чугаалаан, байырлыг хуралдың киржикчилери ону чылыы-биле уткааннар.

Украин Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден Украинаның компартиязының ТК-зының Бирги секретары эш **В. В. Щербицкий** байыр чедирип, чүве чугаалаан.

АКЫ-ДУҢМА УЛУСТАРНЫҢ БУЗУЛБАС ЭВИЛЕЛИ

СЭКП ТК-НЫҢ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ССРЭ-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА ТУРАСКААТКАН КАТТЫШКАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛЫ

Бистин чуртувустун акы-дуңма улустары бодунун төөгүзүнде улуг болган чырыткыланчак байырлал — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин тургустунганының 50 чылын демдеглеп турарлар. Ленинниң үндезилеп тургусканы Совет Эвилели болза, хостуг нацияларның болгаш биче-буурай улустарның кижи төрелгетеениң төөгүзүнге көстүп көрбөөн акы-дуңма найыралының болгаш чаңгыс эвиниң тиилелгези болгаш чаа делегейниң түүрү болуп турар. Бодунун дайынчы авангарды — Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттышкан совет улус ооц мерген удуртулгазының адаа-биле бодунун байырлалына коммунизм тургузуушкунунун бүгү фронтуларынга чаа-чаа чедишкиннерлиг ужуражып турарлар. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Эвилелинин тургустунганының 50 чылынга тураскааткан каттышкан хуралынга киржирибиле бистин чуртувустун девискээринде чурттап турар бүгү нацияларның болгаш биче-буурай улустарның төлөөлери декабрь 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга чыглып келгеннер. Төөгүлүг юбилей — ССР Эвилелинин чартык үүс чыл болган оюн демдеглээри-биле олар бистин Төрөөн чуртувустун бүгү республика, край болгаш областарындан чедип келгеннер. Бистиң байырлалывыста чедип келген даштыкы чурттарның төлөөлери Кремльдиң Съездилер ордузунда база олуруп турарлар.

Эртенгинин 10 шак. Байырлыг хуралдың киржикчилери болгаш хөй санныг аалчылар эштер: **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. А. Кунаев, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, П. М. Машеров, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** оларны үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Чыылганнарның чылыы-биле уткааны социалистиг чурттарның партия-күрүне делегацияларының баштыңнары эштер: **Т. Живков, Я. Кадар, Чыонг Тинь, Э. Хонеккер, Цой Ен Ген, Фидель Кастро Рус, Ю. Цеденбал, Э. Герек, Н. Чаушеску, Г. Гусак, Р. Дугович**, акы-дуңма партияларның делегацияларының удуртукчулары эштер: **Жорж Марше, Энрико Берлингуэр, Уильям Каштан, Нгуен Тхи Бинь, Алваро Кунъал, Курт Бахман, Родней Ариеменди, Луис Карлос Престес, Хесус Фарна, Кнуд Есперсен, Ш. А. Данге, Долорес Ибаррури, Халед Багдаш, Гэс Холл, И Генри Уинстон, Аарне Сааринен**, ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнун байырлалынга чалаттырган чазак делегацияларының баштыңнары: Финляндия Республиканың Президентизи **Урхо Кекконен**, Индияның ораалаачы-президентизи **Г. С. Паттхат**, Чили республиканың чазаанын Чиңгине секретары **Эрнан Дель Канто**, Шри Ланка республиканың судоходство болгаш туризм министри **П. Б. Галагулла** болгаш өскелер-даа база-ла президиумда.

Байырлыг хуралдың президиумунда партияның хоочунары, Советтериниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң киржикчилери, президиумунун даргазы **Н. В. ПОДГОРНЫЙ** каттышкан байырлыг хуралды эге созу-биле ажыткан.

Эш Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ чугаазы

Эргим эштер! Хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Бо хүннерде бистиң Төрөөнүвүс ужуражыр шагынын аялгазын онза сонуургал-биле дыннап турар. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин тургустунганындан бээр бежен чыл болганын Совет күрүнеиниң кол шагынын медээлээр үеви чоокшулап келген. Бистер бөгүн боттарывыстың хүндүлүг даштыкы аалчыларывыс-биле кады бистин хөй национал-дыг эвилел күрүнеевиниң ол алдарлыг юбилейин байырлыг байдалга демдеглээр дээш мында чыглып келген бис.

ССРЭ-ни тургусканы дээрге, кижи төрелгетениң хөгжүлдезинге чаа үе-чаанга ажыктан Улуг Октябрьның хөрээн дор: уламчылааны, хостуг нацияларның эки-тура эвилелдежишкиниң дугайында улуг Ленинниң идеяларының херек кырында боттанышкыны болган.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин чартык үүс чылда төөгүзү—Совет социалистиг күрүнеиниң хүрээлелинге каттышкан бүгү улустарның бузулбас чаңгыс эвиниң болгаш найыралының төөгүзү-дүр. Ол—социалистиг революцияга төрүттүнүп тургустунгаш, бөгүн делегейнин эн-не күүзүг күрүнелериниң бирээзи болу берген күрүнеиниң кажан-даа көстүп көрбөөн өзүлдезинин болгаш бүгү талалыг хөгжүлдезинин төөгүзү-дүр. Ол—ооц тугунун адаанда каттышкан бүгү республикаларның, чурттун бүгү нацияларының болгаш биче буурай улустарының быжыгын тургустунганының, экономика, политика болгаш культура талазы-биле өзүлүг чечектелишкининин төөгүзү-дүр.

Эргим ада-чуртчулар! Эштер!

ССРЭ-ниң юбилейинин төөгүлүг хүннеринде бүгү-ле салгалдарның миллион-миллион совет кижилериниң ханы хүндүткелдиг быжыг күрүне эвилелинче каттыжып киреринин оруун ажыдып берген.

Найыралдың болгаш акы-дуңма бузунун, деп аргениң болгаш бот-боттарынга дузаларының принциптери нацияларарызынга ооц мурнунда туруп көрбөөн чаа харылзааларның идегелдиг үндезинин салган. Ынчалгаш күш-ажылдың кижилериниг билдиңгир болгаш чоок ол принциптериниң салдар-халдавыры молчүкчү аңгыларның бодунун тергиндээшкининин камгалаарынче чүткээш ажылаары кайдыг-даа күчүлээшкиндеи улуг күштүг болган.

Национал молчүүшкүнүн дег быжыг күрүне эвилелинче каттыжып киреринин оруун ажыдып берген.

Найыралдың болгаш акы-дуңма бузунун, деп аргениң болгаш бот-боттарынга дузаларының принциптери нацияларарызынга ооц мурнунда туруп көрбөөн чаа харылзааларның идегелдиг үндезинин салган. Ынчалгаш күш-ажылдың кижилериниг билдиңгир болгаш чоок ол принциптериниң салдар-халдавыры молчүкчү аңгыларның бодунун тергиндээшкининин камгалаарынче чүткээш ажылаары кайдыг-даа күчүлээшкиндеи улуг күштүг болган.

Национал молчүүшкүнүн шивээзи бооц турган шаандагы хаанныг Россияның буаундуларының кырынга бүгү нацияларның улуг ниити эчис сорулгазы—чаа ниитилелди тургузаарының сорулгазы-биле чаңгыс аай кылдыр каттышкан ажылчы чоннарының эки-турага үндезилээн эвилели тургустунган. Ол эвилел революцияның болгаш хамааты дайынының одунга шуткуттунган, баштайгы бешчылдарның үезинде быжыккан, Ада-чуртчун Улуг дайынының кадыг-берге шылгалдаларынга шыдажып үнген. Бодунун бүгү улустарының кады күжениишкининиң ачызында Совет Эвилели тиилетпирбес болгаш улам чечектелген күрүне болу берген.

Акы-дуңма найырал болгаш интернационалчы эр-сеткил каттыштырыышкыны бистиң чурттун улустарынга чүс-чүс чылда хожудаңгай чоруктан үштунуп, ниитилел депшилгезиниң маңнай баженинче кодурлуп үнериниге эзирниң күчүлүг чалгыннары ышкаш дузалап, совет тургузуунун артык күштерин улам долузу-биле ажыглаар арганы берген. Бистиң шалыпкын көдүрлүүшкүнүүске, бистиң коммунизмче тура дүшпес шимчээшкинивиске чырык чер кырында кандыг-даа күштер шаптыктап шыдавас!

Бо юбилейлиг хүннерде совет кижилер боттарының күүзүнүн артык күштерин улам долузу-биле ажыглаар арганы берген. Бистиң шалыпкын көдүрлүүшкүнүүске, бистиң коммунизмче тура дүшпес шимчээшкинивиске чырык чер кырында кандыг-даа күштер шаптыктап шыдавас!

Бо юбилейлиг хүннерде совет кижилер боттарының күү-

(Уланчызы 6-гы арында).

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ 50 ЧЫЛ ОЮНУҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткели

Эргим эштер! Хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Бо хүннерде совет кижилер Кремльдин Спасск суургазының шагының аялгазын онза сонуургал-биле дыннап турар. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин тургустунганындан бээр бежен чыл болганын Совет күрүнеиниң кол шагының медээлээр үези чоокшулап келген. Бистер бөгүн боттарывыстың хүндүлүг даштыкы аалчыларывыс-биле кады бистин хөй национал-дыг эвилел күрүнеевиниң ол алдарлыг юбилейин байырлыг байдалга демдеглээр дээш мында чыглып келген бис.

ССРЭ-ни тургусканы дээрге, кижи төрелгетениң хөгжүлдезинге чаа үе-чаанга ажыктан Улуг Октябрьның хөрээн дор: уламчылааны, хостуг нацияларның эки-тура эвилелдежишкиниң дугайында улуг Ленинниң идеяларының херек кырында боттанышкыны болган.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин чартык үүс чылда төөгүзү—Совет социалистиг күрүнеиниң хүрээлелинге каттышкан бүгү улустарның бузулбас чаңгыс эвиниң болгаш найыралының төөгүзү-дүр. Ол—социалистиг революцияга төрүттүнүп тургустунгаш, бөгүн делегейнин эн-не күүзүг күрүнелериниң бирээзи болу берген күрүнеиниң кажан-даа көстүп көрбөөн өзүлдезинин болгаш бүгү талалыг хөгжүлдезинин төөгүзү-дүр. Ол—ооц тугунун адаанда каттышкан бүгү республикаларның, чурттун бүгү нацияларының болгаш биче буурай улустарының быжыгын тургустунганының, экономика, политика болгаш культура талазы-биле өзүлүг чечектелишкининин төөгүзү-дүр.

Эргим ада-чуртчулар! Эштер!

ССРЭ-ниң юбилейинин төөгүлүг хүннеринде бүгү-ле салгалдарның миллион-миллион совет кижилериниг ханы хүндүткелдин болгаш өөрүп четтиришкининиг сөстерин чугаалап тур бис. Бистер боттарының революстуг эрес-маадырлыг чоруу-биле болгаш қызымаккай күш-ажылы-биле улуг Совет Эвилелин үндезилеп, тургускан кижилерге, айыыл диргелген үезинде ооц хосталгазын, хамаарышпас чоруун болгаш төөгүде эн аарберге дайынчыдан-даа артык дайынга ооц ат-алдарын маадырлыы-биле камгалап алганнарга. Совет чурттун ат-алдарының болгаш күчүзүнүн чечектелишкининге чедиргеш, амгы үеде бүгү кижи төрелгетеиге коммунистиг даартаны хүнче оруктуу ажыдып берип турар кижилерге өөрүп четтирип турар бис.

Бистер хостуг улустарның ленинчи эвилелинге кызыгаар чок бердинген, боттарының күш-ажылы болгаш сорук киришкини-биле бистиң ынак Төрөөн чуртувусту хүн келген тудумна улам күчүдүг болгаш каас-чараш кылып турар—алдарлыг ажылчын аңгыга болгаш колхозчу шөлдериниг ажыл-ишчилериниге, бистин интеллигенциявыска, Совет Армияның маадырлыг дайынчыларынга, бистин кайгамчыктыг херээженнеривиске эн ханы хүндүткелдин болгаш өөрүп четтиришкининиг сөстерин чугаалап турар бис. Улуг назылыг саңгалдардан эстафетаны төлептин-биле хүлээп ап турар болгаш бистин эранын үшкү-мун чылы эгелээринге чедир Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели чогум кандыг болуру олардан хамааржыр бистин аныяктарывыска байыр чедирген сөстерни чугаалап тур бис.

Эштер, силерниң шуптуңарга улуг байырлал-биле холбаштыр байыр чедирип тур бис!

Бистин хөй национал-дыг социалистиг эвилел күрүнеевистин алдын юбилейи-биле!

I. ССРЭ-ниң тургустунганы—ленинчи национал политиканың кайгамчык тиилелгези

Эштер! Советтериниң Бирги Бүгү-эвилел съездизинин Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузар дугайында Декларацияны болган Керээнин хүлээп алганы 1922 чылдың бистен шаг-үе талазы-биле дыка ырак хүннерин бо юбилейлиг хүннерде сактып көөрүвүс чайлаш чок болгай. Төөгүнүн фактарымдаалары улам хөөн-биле бодап көргенивис тудум-на, Октябрь революциязының чедишкишкерин быжыглап, ооц соонда деп эргелиг совет республикаларын бузулбас эвилелин тургузары-биле үндезин социал чаартылгаларны боттандырган ленинчи партиядың мерген угазынын улам тодаргай көстүп келир.

Царизмниң молчүгделинден, буржуазияның болгаш помещиктериниң молчүгделинден хосталган улустарның сырый каттыжышкыны революцияның дайынчыларынга удур демисежиринге болгаш бистин чуртка социализмниң тиилээринге эргежок чугула болу берген. Эргим делегейнин буурап дүжүүшкүнү, молчүкчү тургузугну чылча шавары, пролетар диктатуразын догунмадын тургузары, бүдүрүлгенин чепсек-хереклерин ниитинин өнчүзү болдурары ангыларын хамааты дайынын өөскүткен кадыг-довлүн демиселиниң үезинде бооп турган. Иштикниң контрреволюциязының болгаш делегей империализминиң күштери аныяк Совет чурттун кырынче диргелип келген.

Ажылчын аңгы революциядан төрүттүнген пролетаржы эпсеткил каттыштырылгазының улуг күүз-шыдалын каттышкан контрреволюцияга удур тургускан. Чурттун төп районнарынга, Украинаның болгаш Поволжьының ховуларынга-даа, Донга болгаш Кубаңга, Ак далай эринге болгаш Кавказтың дагларынга-даа, Ортаа Азияның элезиниринге болгаш ырак-узак Амур делгемнеринге-даа Кызыл Армияның Кызыл тугунун адаанга бистин Ада-чуртувустун бүгү улустарының ооддары дайынга удур демисежип турганнар. Олар шупту тайбын, хлеб болгаш чер дээш, Советтерниң эрге-чагыргазы дээш тулуушкунче кады кирип турганнар. Хамааты дайынның чылдарында болгаш Улуг Октябрьның уттундурбас хүннеринде-даа ажылчын ангының, бүгү күш-ажылчы чоннун интернационалчы каттыжыышкыны бистин тиилелгевистин амыдыралчы үндезиннериниң бирээзин болган. Ынчаарда турган бүгү совет республикаларның аразында политика, шериг, ажыл-агый, дипломатия талазы-биле сырый каттышкан эвилели Октябрь революциясының ол хүннеринде-ле тургустунган, ол дугайын ынчаардагы керээлерге айыткан турган.

Хамааты дайынны доозулган. Революциянын дайзыннары чылча шаптырган. Тайбың тургузуушкунунун үези эгелээн. Ынчан совет республикаа бүрүзүнүн мурнунга: ооц ыңай канчаарыл, күрүнеиниң кандыг хевирин шилип алырыл, акы-дуңма республикалар аразынга боттарының харылзааларын канчаар тургузарыл?— деп, айтырыг тургустунун келгени билдингир.

Россияның үш революцияларының дуржулгазы, большевиктер партиязының интернационалчы кыйгырыглары, тайбың болгаш чер дугайындагы декреттер, коммунистиниң бүгү политиказы, Ленинниң ады, боду-даа ажылчы массаларга чаа амыдырал-дээш кады демиселиниң символу болу берген. Ажылчын аңгы, бүгү национал-дарның ажылчы чоннары ооц-мурнунда чылдарда ол хире улуг үре-түүнелдерни берген чаңгыс эпти быжыглаарынче чүткүл турганнар.

Социализм тургузуушкунунун оруу-биле бурунгаар шимчээрдизе, бүгү совет республикалар хамыктың мурнунда хоозураашкыны ажып эртер, дайынның үргедээни бүдүрүкчү күштерни катап тургузар, хожудаңгай чоруктуу ажып эртер, ажылчы чоннарының амыдырал байдалын экижидер ужурлуг апарган. Ол сорулгаларны ажыл-агыйны чаңгыс аай план өзүгаар хөгжүдүп, чурттун аңгы-аңгы районнарының аразынга күш-ажылдың хуваалдазының аргаларын таарымчалыы-биле ажыглап турган, шалыпкын болгаш улам чедишкининг шиитпирлеп шыдаар турган.

Ынчан чаа империалистиг интервенцияның кыжаныышкыны база хевээр артып калган. Эң сырый эвилел чок, акы-дуңма республикаларның шериг, политиктиг болгаш дипломаттыг күжениишкиннерин долузу-биле каттыштырбас болза Совет эрге-чагырганы, шериг талазы-биле күштүг капиталистиг күрүнелерге хүрээлеткен Төрөөн чурттун хамаарышпас чоруун камгалаары берге турган.

Моон алгаш көөрге, бүгү совет улустарының үндезин эрге-ажыктары, бистиң чуртка социализм дээш демиселдиң бүгү-ле логиказы-даа чаңгыс аай, хөй национал-дыг социалистиг күрүнеин тургузарын иеген келген. Ынчалгаш

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

рыы бөгүн эң-не чидиг бооп хевээр артпышаан туруп турары факт-ла болгай.

Совет күрүнениң төрүттүнгениниң соонда чүгле бир неделя болганда «Россияның улустарының эргелериниң сураглыг Декларациязында»: Россияның улустарының дең болгаш бүрүн эргелиин, тускайланырыга болгаш хамаарышпас күрүнезин тургузарыга чедир улустарның хостуг бот тускайланыр эргелиин, национал болгаш национал-шажын талазы-биле кандыгдаа бүгү артык эргелерни болгаш кызыгаарлаашкыннарны күш чок болдурарын, бяче национал-ларның хостуг хөгжүлдезин, Россияның улустарының эки туралыг болгаш ак сеткилдиг эвилелиниң, оларның бот-боттарыга долу бүзүрежириниң эргежок чугулазын Совет эрге-чагырганың национал политиказының үндезини кылдыр айтып бижээн турган.

В. И. Ленинге баштаткан партия национал-күрүне тургузуушкунунуң талазы-биле бодунуң политиказын ажылчы чоннарга таймылбырлавышаан, Октябрьның сөөлүнде баштайгы чылдарда массаларының ортузунга кайгамчык улуг ажылды чоруткан. Бо ажылга партияның сураглыг ажылдакчылары—М. И. Калинин, Ф. Э. Дзержинский, Я. М. Свердлов, И. В. Сталин, С. М. Киров, Г. К. Орджоникидзе, М. В. Фрунзе, С. Г. Шаумян, Г. И. Петровский, А. Г. Червяков, Н. Нариманов, А. Т. Джангильдин, П. И. Стучка, М. Г. Цхакая болгаш өске-даа хөй эштер идепкейлиг киришкен.

Хөй национал-дыг социалистиг күрүнени тургузарының төөгүлүг херээнге партия бодунуң революстуг энергиязын, бодунуң кайгамчык улуг ажылын болгаш тура-соруун киргеи. Совет тургузугнуң тургустунганы, партияның боттандырган хемчеглери «...Россияның национал-дарының күш-ажылчы массаларының аразында харылзааларны чаарткан, эрги национал өжөөннешкек чорукту сый шапкан, национал дарлалдың үндезинин узуткаан болгаш орус ажылчыннарга чүгле Россияда эвес, харын-даа Европада база Азияда оларның национал акы-дүңмаларының идегелин чаалап берген, ол идегелди эн-тузиазмге чедир, ниити херек дээш демисежириңге белен болур чорукка чедир хөгжүткен...» деп, РКП(б)-ниң X съездизи декдеглээн.

Массалар ортузунга партияның ажылы, национал тургузуушкунунуң талазы-биле РСФСР-ниң, Украинаның, Белоруссияның, Закавказ федерациязының, автономнуг республикаларының ол үеге чедир алган дуржулгазы, бүгү республикаларның, автономнуг крайларның болгаш областларның каттыжылга шимчээшкининиң күчүлүг чалгыы — бо бүгү чаңгыс аай социалистиг күрүнени тургузарынче орукту ажыткан.

Ынчалзажок, чаңгыс эптиң херээниң чедишкинин эң-не долу хемчээлге хандырар эвилелдің ындыг күрүне хевирлерин, ниити эвилел органнарының болгаш республикаларның эргелериниң ындыг дүүштүүлгезин дилеп тывары чугула турган.

Бо айтыырларның талазы-биле 1922 чылдың күзүнүнде калбарган чугаалажын көрүүшкүннерниң үезинде аңгы-аңгы угланыышкыннар илереп келген. Бүрүн улуг эргелерни эдилээн чаңгыс аай күрүне органнарын тургуспайн, республикаларны конфедерациязының хевири-биле кызыгаарлаттынып болур деп чамдык кижилер санап турган. Чамдык кижилер «автономизация» дээр үүвени, тодаргайлаарга, акы-дүүма бүгү республикалар РСФСР-ниң составына автономия эргелиг кирерни саналдап турган. Кайызы-даа частырыглыг ол угланыышкыннарны ажып эртер, кара чаңгыс шын орукту дилеп тывар төлээде. Ленинниң шылгарангай угааны негеттине берген.

Владимир Ильич дең эргелиг республикаларның эки тура эвилелиниң хевириңге чаңгыс аай эвилелдешкен күрүнени тургузарының планын илип үндүрген. Ындыг эвилелдешкен күрүнениң кара чаңгыс үндезини революциядан төрүттүнген болгаш бодунуң амыдыралчы күжүн херек кырында бадыткан көргүскен Советтериң эрге-чагыргазы болган. Ленинчи инициативаны деткивишаан, РКП(б) ТК-ның Пленуму 1922 чылдың октябрь 6-да «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинге каттыжым кирер дугайында Украинаның, Белоруссияның, Закавказье республикаларының федерациязының болгаш РСФСР-ниң аразынга Көрээни чарары» эргежок чугула деп санаан.

Советтериң Бирги Бүгү-эвилел съездизи декабрь 30-де бодунуң ажылын Москвага эгелээн, ол съезд Украинаның, Белоруссияның, Закавказьеним болгаш РСФСР-ниң Советтериниң съездилериниң киирген саналдарынга харыылавышаан, делегейде эң баштайгы хөй национал-дыг социалистиг күрүнени — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин тургузар дугайында төөгүлүг шинтпирни хүлээп алган.

Ол болуушкун Совет эрге-чагырганың, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эрге-чагыргазының туруп келген баштайгы беш чылдарының төлептиг түннели болган. Бүгү шуурганнар, кедергей бергелер болгаш айыылдар турза-даа, революциядан төрүттүнген эрге-чагырга чүгле шыдажып эрткен эвес, харын-даа хөй национал-дыг бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарын чаңгыс аай күүлүг Совет Эвилелинге сырый каттыштырган!

Ол-ла хүн, 1922 чылдың декабрьның 30-де, бистиң алдарлыг Москвавыс ССРЭ-ниң найысылалы күлдыр шилиттине берген.

Алызын алырга, 1922 чылдың декабрь 30-ниң хүнү—ол дээрге, бистиң күрүневистиң амыдыралында ёзулуг төөгүлүг хүн, бүгү совет улустарның салым-чолунда чугула үе-чада, оларның улуг байырлалы-дыр. Бисте Конституция хүнү база бар. Ол ийи байырлалды моон соңгаар каттыштыргаш, ССРЭ-ниң тургустунганының хүнү кылдыр декабрь 30-де демдеглээри чүүл-дүг болур ышкаш. Ол дээрге, бистиң улустарывыстың найыралының болгаш акы-дүңмалышкызының хүнү, социалистиг интернационализмниң байырлалы болур!

Эштер! Совет Эвилелиниң тургустунганы, ооң дараазында эвилелдешкен элээн каш чаа республикаларның тургустунганы база ооң составынга киргеин социализм тургузуушкунунга бистиң чуртувустуң улустарының күштерин болгаш аргаларын көвүдеткен. Социалистиг улуг күрүне — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели — бүгү улустарның хосталгазының база хамаарышпас чоруунуң херээнге канчаар-даа аажок ажыктыг кылдыр делегей кырында бодунуң ылаптыг олудун ээлеп саадаан.

Советтериң X Бүгү-россия съездизиң хаап тургаш, М. И. Калинин мынча деп чугаалаан: «РСФСР-ниң ады биске үнелиг эвес бе, ынчаш? Ооң ады биске эргим үнелиг.

Ол ат шериг гулчуушкуннарының одунга чаалап алдынган...

РСФСР деп беш ыдыктыг үжүктерлиг Кызыл туктуң бистиң кырывыста киискип турарын көрүп тур мен. Ынчангаш Советтериң X съездизиниң төлээлери, Совет Россия Федерациязының бүрүн эргелиг төлээлекчилери бистер ол үнелиг, тулчуушкуннар болгаш тиилелгелер-биле холбашкан, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның амы-тыны-биле быжыглаттынган ол тукту Совет Республикаларның эвилелиниң мурнунга мөгейтир бис. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чаа Кызыл тугунуң канчаар көдүрлүп үнүп турарын көрүп тур бис. Эштер, ол тук эң Ленинниң холунда. Ынчангаш, эштер, ол тукту делегейниң бүгү ажылчы чоннары болгаш дарлатканнары көрген турээн дээш, ону бурунгаар, улам бедин-биле көдүрүңер».

Коммунистиг идеалдарның — социал чөптүг чоруктун, тайбыңның, найыралдың болгаш улустарның акы-дүңмалышкы кады ажылдажылгазының идеалдарының өндүр улуун илереттишаан, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тиилелгелиг Кызыл тугу ам чартык чүс чыл дургузунда чоргааралдыы-биле киискип турар-дыр. Ол тук улуг өөрүшкүнүн хүннеринде-даа, аар шылгалданың шактарында-даа бистиң күш-ажылга болгаш тулчуушкунга сорук киирип келген. Ынчангаш бистиң амгы байырлалывыс болза бүгү совет улустуң байырлалдыг даңгыраа, бистиң алдарлыг тугувуска шынчы чоруктуң, бистиң өндүр улуг эвилеливинче шынчы чоруктуң даңгыраа, коммунизмниң ыдыктыг идеалдарынга шынчы чоруктуң даңгыраа ышкаш болуп турар-дыр!

II. ССРЭ-ниң улустарының бузулбас чаңгыс эви болгаш акы-дүңмалышкы найыралы—социализмниң өндүр улуг чаалап алыышкыны

Эштер! Чурттуң бүгү улустарының чаңгыс аай эвилел кылдыр каттышканы, чаңгыс аай хөй национал-дыг социалистиг күрүнени тургусканы бистиң Төрээн чуртувустуң социал, экономика болгаш культура талазы-биле депшилгезинге көстүп көрбээн аргаларны ажыткан. Төөгү боду бодунуң чорудулгазын дүргедедипкен дег болу берген.

Бодап көрүнерден, эштер. Совет Эвилелин үндезилеп тургусканының соонда чылдарын дургузунда бистиң чуртка үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 320 катап өскен. 1922 чыл-биле деннээри ындыг барымдаа чок — ол дээрге дайын сөөлүндеги хоозураалдың болгаш аштын чылы турган-на болгай дээрзин база чугаалап болур харын. Ийет, ол ындыг. Ынчалза-даа бистиң чуртувус революция мурнундагы деннелди аажок улуу-биле ажа берген, дайын мурнуу чарыының 1940 чыл-биле 1972 чылды деннеп көрээлиңер. Чүгле ол үениң дургузунда Совет Эвилелиниң үлетпүр продукциязының хемчээли 14 катап өскен. Амгы үеде совет үлетпүр чаңгыс ай иштинде бүгү 1940 чылдың дургузундаазындан хөй продукцияны бүдүрүп турар.

Совет Эвилелиниң экономика талазы-биле шапкын өзүлдези бистиң чурттуң бүгү улустарының чаагай байдалының болгаш культуразының чайгылыш чокка көдүрлүүшкүнүнге идегелдиг үндезинин тургускан 1940 чыл-биле деннээрге чоннуң боттуг орулгазы 4 ажыг катап өскен, үүрмектеп садар бараан саарылгазы чеди катап ажыр көвүдээн. Чуртта эмчилериң саны 4,7 катап өскен, дээди, долу болгаш долу эвес ортумак эртемни чедип алган хамаатыларның саны алды чартык катап көвүдээн.

Экономика, ниитилел-политиктиг харылзаалар, идеология болгаш культура талазы-биле бистиң бүгү ниитилеливистиң овур-хевирин өскертипкен эң ханы чаартылгалар ол чурагайларда илереттиниң турар. Бистиң чурттуң бүгү улустарының аразында амыдырал талазы-биле балыткаттынган чаа, социалистиг харылзаалар оларның аразында чугула черни ээлеп турар.

Национал дарлалдың болгаш дең эвес чоруктуң бүгү уржуктарын ажып эртеринге харын-даа эң эки, эң чөптүг хоойлуларны хүлээп алыры четпес болур дээрзин бистиң партиявыс эки билип турган. Шаанда дарладып чораан нацияларның болгаш биче-буурай улустарның экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай чоруун база ажып эртер херек. Өскээр чугаалаарга, нацияларның юридика талазы-биле дең эвес чоруун күш чок болдурары ээлээш болур, ынчангаш оларның аразында херек кырында дең эвес чоруун узуткаар херек. Ол сорулганы шинтпирлээри партияның политиктиг кол сорулгаларының бирээзи болу берген.

Эрткен чартык чүс чылдың маадырлыг тиилелгелериниң түннелдерни үндүрүп турган, национал айтыырының эрткен шагдан биске артып калган байдалынга хамаарыштыр алырга, ол бисте ам долузу-биле шинтпирлеттинген, туюлунга чедир болгаш чайгылыш чокка шинтпирлеттинген деп долу үндезин-биле чугаалап болур бис. Ол дээрге индустриализация, коллективизация, культура революциязы дээн ышкаш, ССРЭ-ге чаа ниитилелди тургузарының ындыг тиилелгелери-биле бир дөмей кылдыр дүрүм ёзугаар көрүп болуп чеднишкин-дир.

Кижилериң кандыг национал болуп турары хамаан чокка, аңгы талазы-биле эрге ажыктары болгаш сорулгалары ниити болганы-биле каттышкан күш-ажылдың кижилериниң өндүр улуг акы-дүңмалышкы чоруу бистин чуртта төрүттүнген болгаш быжыккан, дүрүм ёзугаар улустарның лениччи найыралы деп адап турарывыс, төөгүге болуп көрбээн харылзаалары тургустунуп келген. Ол найырал болза, эштер, бистиң үнелеп четпес байлаавыс-тыр, социализмниң эн-не улуг болгаш совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге эн-не үнелиг болуп турар чаалап алыышкыны-дыр. Ынчангаш бистер, совет кижилер, ол найыралды кезээ мөңгеде карак огу дег камгалаар бис!

Ам, национал айтырының шинтпирлээни, шаанда дарладып чораан нацияларның хожудангай чоруун ажып эрткени бистин ажылдавистиң бежен чыл оюнуң хүннеринде кандыг-лабир билдингир болгаш чаңчыл болган үүве дег сагындырардыр. Ынчалза-даа бодунуң мурнунга ындыг сорулганы салгаш, ону ынчаар чедип алган большевиктер партиязының чүгле мерген угаанныг болганын эвес, харын база дидим болгаш чайгылыш чок болганын үнелеп көөр төлээде, кылдынган ажылдың хемчээлин болгаш нарының сактып көөр херек.

Революцияның үезинге чедир бистиң чуртувустуң национал кыдыг-кызыгаар черлериниң кандыг байдалдыг болуп турганын минута иштинде бодап көрээлинер. Ортаа Азия болгаш Казахстан боттарының ажыл-агый хөгжүлдезиниң талазы-биле колония чурттарының кандыг болуру ышкаш, ындыг деннелге турган болгай. Чоннуң улуг хөй нуруузунуң салымчолу ядыы түрүгни чорук, аарыг аржык, карангы бүдүүлүк байдалга турган болгай. Анаа бижик безин билбес кижилериниң үүлү 20 чылдарда безин Ортаа Азияның республикаларынга 90-дан 96 хуу чедир, а Казахстанга—82 хуу болуп турган болгай. Ниитилелдиң социал тургузуу херек кырында феодалдыг ёзу-чурум болуп турган.

Закавказьеним хөй районнары болгаш төп черлерге чоок Белоруссия безин экономика талазы-биле хожудангай турган. Ол бүгү районнар, хөй авес улуг хоорайларны албаска, боттарының экономиказының-даа, социал хевириниң-даа, культуразының-даа, ажылчы чоннуң амыдыралының байдалының-даа талазы-биле эрткен чүс чылдарда чүве дег артып каап тургулаан.

Ийет, эштер, чүгле чартык чүс чыл бурунгаар, миллион-миллион дириг херечилери ам-даа бар болуп турар үелерде байдал ындыг турган-дыр. Бис оортан эгелээн бис, эгелээрде бир дугаар эгелээн бис, чүге дээрге ол эң нарын сорулгаларны шинтпирлээрде Россияның пролетариадынга болгаш ооң партиязынга даянып дуржулга чок турган. Ындыг дуржулга ынчаарда анаа-ла чок турган.

Харын-даа ындыг байдал турда партия болза Ленинниң инициативазы-биле национал кыдыг-кызыгаар черлерни экономика, культура болгаш социал-политика талазы-биле дүрген хөгжүдериниң угланыышкынын шилип алган.

Ол угланыышкынны практика кырынга боттандырары шаанда дарладып чораан нацияларга болгаш биче-буурай улустарга сайзырангай чурттуң талазындан, хамыктың мурнунда орус улустуң, ооң ажылчын ангызының талазындан улуг болгаш бүгү талалыг дузаламчызынга үндезилээш чүгле болдунуп болур дээрзин партия көрүп турган.

Ындыг дузаны көргүзерин, национал кыдыг черлериниң хожудангай чоруун ажып эртеринин, оларны дүрген хөгжүдериниң херээ дээш, улуг күжениишкинни кылып, шуут чугаалаарга, харын-даа улуг когаралдарга-даа таваржып турган ону боттандырарынга белен болурун Россияның пролетариадынга бедик интернационалчы хүлээлге кылдыр Ленин чагаан. Ынчангаш орус ажылчын ангы, орус улус ол хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Ол болза херек кырында бүдүн ангының, бүдүн улустуң интернационализмниң херээ дээш бүдүргени алдарлыг маадырлыг үүлези болган. Ону, ол маадырлыг үүлени бистин чурттуң бүгү улустары кажан-даа утпастар.

Ол маадырлыг үүленің төөгүзү революцияның мырынай-ла баштайгы хүннериниң эгелээн. Эн-не хоозураан болгаш аш турган Совет Россия—1918 чылда-ла Туркестанга суггарылга ажылдарын чорударынга он-он миллион рубльди тускайлап берген. Хамааты дайынның чылдарында-ла Азербайджанга сан-хөө, аъш-чем талазы-биле болгаш техниктиг дуза көргүзер дугайында шинтпир хүлээп алдынган. Харьковтун демиргүй-ниң салым-чолунда чугула үе-чада, оларның улуг байырлалы-дыр. Бисте Конституция хүнү база бар. Ол ийи байырлалды моон соңгаар каттыштыргаш, ССРЭ-ниң тургустунганының хүнү кылдыр декабрь 30-де демдеглээри чүүл-дүг болур ышкаш. Ол дээрге, бистиң улустарывыстың найыралының болгаш акы-дүңмалышкызының хүнү, социалистиг интернационализмниң байырлалы болур!

Эштер! Совет Эвилелиниң тургустунганы, ооң дараазында эвилелдешкен элээн каш чаа республикаларның тургустунганы база ооң составынга киргеин социализм тургузуушкунунга бистиң чуртувустуң улустарының күштерин болгаш аргаларын көвүдеткен. Социалистиг улуг күрүне — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели — бүгү улустарның хосталгазының база хамаарышпас чоруунуң херээнге канчаар-даа аажок ажыктыг кылдыр делегей кырынга бодунуң ылаптыг олудун ээлеп саадаан.

Советтериң X Бүгү-россия съездизиң хаап тургаш, М. И. Калинин мынча деп чугаалаан: «РСФСР-ниң ады биске үнелиг эвес бе, ынчаш? Ооң ады биске эргим үнелиг.

Ол ат шериг гулчуушкуннарының одунга чаалап алдынган...

РСФСР деп беш ыдыктыг үжүктерлиг Кызыл туктуң бистиң кырывыста киискип турарын көрүп тур мен. Ынчангаш Советтериң X съездизиниң төлээлери, Совет Россия Федерациязының бүрүн эргелиг төлээлекчилери бистер ол үнелиг, тулчуушкуннар болгаш тиилелгелер-биле холбашкан, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның амы-тыны-биле быжыглаттынган ол тукту Совет Республикаларның эвилелиниң мурнунга мөгейтир бис. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чаа Кызыл тугунуң канчаар көдүрлүп үнүп турарын көрүп тур бис. Эштер, ол тук эң Ленинниң холунда. Ынчангаш, эштер, ол тукту делегейниң бүгү ажылчы чоннары болгаш дарлатканнары көрген турээн дээш, ону бурунгаар, улам бедин-биле көдүрүңер».

Коммунистиг идеалдарның — социал чөптүг чоруктун, тайбыңның, найыралдың болгаш улустарның акы-дүңмалышкы кады ажылдажылгазының идеалдарының өндүр улуун илереттишаан, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тиилелгелиг Кызыл тугу ам чартык чүс чыл дургузунда чоргааралдыы-биле киискип турар-дыр. Ол тук улуг өөрүшкүнүн хүннеринде-даа, аар шылгалданың шактарында-даа бистиң күш-ажылга болгаш тулчуушкунга сорук киирип келген. Ынчангаш бистиң амгы байырлалывыс болза бүгү совет улустуң байырлалдыг даңгыраа, бистиң алдарлыг тугувуска шынчы чоруктуң, бистиң өндүр улуг эвилеливинче шынчы чоруктуң даңгыраа, коммунизмниң ыдыктыг идеалдарынга шынчы чоруктуң даңгыраа ышкаш болуп турар-дыр!

II. ССРЭ-ниң улустарының бузулбас чаңгыс эви болгаш акы-дүңмалышкы найыралы—социализмниң өндүр улуг чаалап алыышкыны

Эштер! Чурттуң бүгү улустарының чаңгыс аай эвилел кылдыр каттышканы, чаңгыс аай хөй национал-дыг социалистиг күрүнени тургусканы бистиң Төрээн чуртувустуң социал, экономика болгаш культура талазы-биле депшилгезинге көстүп көрбээн аргаларны ажыткан. Төөгү боду бодунуң чорудулгазын дүргедедипкен дег болу берген.

Бодап көрүнерден, эштер. Совет Эвилелин үндезилеп тургусканының соонда чылдарын дургузунда бистиң чуртка үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 320 катап өскен. 1922 чыл-биле деннээри ындыг барымдаа чок — ол дээрге дайын сөөлүндеги хоозураалдың болгаш аштын чылы турган-на болгай дээрзин база чугаалап болур харын. Ийет, ол ындыг. Ынчалза-даа бистиң чуртувус революция мурнундагы деннелди аажок улуу-биле ажа берген, дайын мурнуу чарыының 1940 чыл-биле 1972 чылды деннеп көрээлиңер. Чүгле ол үениң дургузунда Совет Эвилелиниң үлетпүр продукциязының хемчээли 14 катап өскен. Амгы үеде совет үлетпүр чаңгыс ай иштинде бүгү 1940 чылдың дургузундаазындан хөй продукцияны бүдүрүп турар.

Совет Эвилелиниң экономика талазы-биле шапкын өзүлдези бистиң чурттуң бүгү улустарының чаагай байдалының болгаш культуразының чайгылыш чокка көдүрлүүшкүнүнге идегелдиг үндезинин тургускан 1940 чыл-биле деннээрге чоннуң боттуг орулгазы 4 ажыг катап өскен, үүрмектеп садар бараан саарылгазы чеди катап ажыр көвүдээн. Чуртта эмчилериң саны 4,7 катап өскен, дээди, долу болгаш долу эвес ортумак эртемни чедип алган хамаатыларның саны алды чартык катап көвүдээн.

Экономика, ниитилел-политиктиг харылзаалар, идеология болгаш культура талазы-биле бистиң бүгү ниитилеливистиң овур-хевирин өскертипкен эң ханы чаартылгалар ол чурагайларда илереттиниң турар. Бистиң чурттуң бүгү улустарының аразында амыдырал талазы-биле балыткаттынган чаа, социалистиг харылзаалар оларның аразында чугула черни ээлеп турар.

Национал дарлалдың болгаш дең эвес чоруктуң бүгү уржуктарын ажып эртеринге харын-даа эң эки, эң чөптүг хоойлуларны хүлээп алыры четпес болур дээрзин бистиң партиявыс эки билип турган. Шаанда дарладып чораан нацияларның болгаш биче-буурай улустарның экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай чоруун база ажып эртер херек. Өскээр чугаалаарга, нацияларның юридика талазы-биле дең эвес чоруун күш чок болдурары ээлээш болур, ынчангаш оларның аразында херек кырында дең эвес чоруун узуткаар херек. Ол сорулганы шинтпирлээри партияның политиктиг кол сорулгаларының бирээзи болу берген.

Эрткен чартык чүс чылдың маадырлыг тиилелгелериниң түннелдерни үндүрүп турган, национал айтыырының эрткен шагдан биске артып калган байдалынга хамаарыштыр алырга, ол бисте ам долузу-биле шинтпирлеттинген, туюлунга чедир болгаш чайгылыш чокка шинтпирлеттинген деп долу үндезин-биле чугаалап болур бис. Ол дээрге индустриализация, коллективизация, культура революциязы дээн ышкаш, ССРЭ-ге чаа ниитилелди тургузарының ындыг тиилелгелери-биле бир дөмей кылдыр дүрүм ёзугаар көрүп болуп чеднишкин-дир.

Кижилериң кандыг национал болуп турары хамаан чокка, аңгы талазы-биле эрге ажыктары болгаш сорулгалары ниити болганы-биле каттышкан күш-ажылдың кижилериниң өндүр улуг акы-дүңмалышкы чоруу бистин чуртта төрүттүнген болгаш быжыккан, дүрүм ёзугаар улустарның лениччи найыралы деп адап турарывыс, төөгүге болуп көрбээн харылзаалары тургустунуп келген. Ол найырал болза, эштер, бистиң үнелеп четпес байлаавыс-тыр, социализмниң эн-не улуг болгаш совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге эн-не үнелиг болуп турар чаалап алыышкыны-дыр. Ынчангаш бистер, совет кижилер, ол найыралды кезээ мөңгеде карак огу дег камгалаар бис!

Ам, национал айтырының шинтпирлээни, шаанда дарладып чораан нацияларның хожудангай чоруун ажып эрткени бистин ажылдавистиң бежен чыл оюнуң хүннеринде кандыг-лабир билдингир болгаш чаңчыл болган үүве дег сагындырардыр. Ынчалза-даа бодунуң мурнунга ындыг сорулганы салгаш, ону ынчаар чедип алган большевиктер партиязының чүгле мерген угаанныг болганын эвес, харын база дидим болгаш чайгылыш чок болганын үнелеп көөр төлээде, кылдынган ажылдың хемчээлин болгаш нарының сактып көөр херек.

Революцияның үезинге чедир бистиң чуртувустуң национал кыдыг-кызыгаар черлериниң кандыг байдалдыг болуп турганын минута иштинде бодап көрээлинер. Ортаа Азия болгаш Казахстан боттарының ажыл-агый хөгжүлдезиниң талазы-биле колония чурттарының кандыг болуру ышкаш, ындыг деннелге турган болгай. Чоннуң улуг хөй нуруузунуң салымчолу ядыы түрүгни чорук, аарыг аржык, карангы бүдүүлүк байдалга турган болгай. Анаа бижик безин билбес кижилериниң үүлү 20 чылдарда безин Ортаа Азияның республикаларынга 90-дан 96 хуу чедир, а Казахстанга—82 хуу болуп турган болгай. Ниитилелдиң социал тургузуу херек кырында феодалдыг ёзу-чурум болуп турган.

Закавказьеним хөй районнары болгаш төп черлерге чоок Белоруссия безин экономика талазы-биле хожудангай турган. Ол бүгү районнар, хөй авес улуг хоорайларны албаска, боттарының экономиказының-даа, социал хевириниң-даа, культуразының-даа, ажылчы чоннуң амыдыралының байдалының-даа талазы-биле эрткен чүс чылдарда чүве дег артып каап тургулаан.

Ийет, эштер, чүгле чартык чүс чыл бурунгаар, миллион-миллион дириг херечилери ам-даа бар болуп турар үелерде байдал ындыг турган-дыр. Бис оортан эгелээн бис, эгелээрде бир дугаар эгелээн бис, чүге дээрге ол эң нарын сорулгаларны шинтпирлээрде Россияның пролетариадынга болгаш ооң партиязынга даянып дуржулга чок турган. Ындыг дуржулга ынчаарда анаа-ла чок турган.

Харын-даа ындыг байдал турда партия болза Ленинниң инициативазы-биле национал кыдыг-кызыгаар черлерни экономика, культура болгаш социал-политика талазы-биле дүрген хөгжүдериниң угланыышкынын шилип алган.

Ол угланыышкынны практика кырынга боттандырары шаанда дарладып чораан нацияларга болгаш биче-буурай улустарга сайзырангай чурттуң талазындан, хамыктың мурнунда орус улустуң, ооң ажылчын ангызының талазындан улуг болгаш бүгү талалыг дузаламчызынга үндезилээш чүгле болдунуп болур дээрзин партия көрүп турган.

Ындыг дузаны көргүзерин, национал кыдыг черлериниң хожудангай чоруун ажып эртеринин, оларны дүрген хөгжүдериниң херээ дээш, улуг күжениишкинни кылып, шуут чугаалаарга, харын-даа улуг когаралдарга-даа таваржып турган ону боттандырарынга белен болурун Россияның пролетариадынга бедик интернационалчы хүлээлге кылдыр Ленин чагаан. Ынчангаш орус ажылчын ангы, орус улус ол хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Ол болза херек кырында бүдүн ангының, бүдүн улустуң интернационализмниң херээ дээш бүдүргени алдарлыг маадырлыг үүлези болган. Ону, ол маадырлыг үүлени бистин чурттуң бүгү улустары кажан-даа утпастар.

Ол маадырлыг үүленің төөгүзү революцияның мырынай-ла баштайгы хүннериниң эгелээн. Эн-не хоозураан болгаш аш турган Совет Россия—1918 чылда-ла Туркестанга суггарылга ажылдарын чорударынга он-он миллион рубльди тускайлап берген. Хамааты дайынның чылдарында-ла Азербайджанга сан-хөө, аъш-чем талазы-биле болгаш техниктиг дуза көргүзер дугайында шинтпир хүлээп алдынган. Харьковтун демиргүй-ниң салым-чолунда чугула үе-чада, оларның улуг байырлалы-дыр. Бисте Конституция хүнү база бар. Ол ийи байырлалды моон соңгаар каттыштыргаш, ССРЭ-ниң тургустунганының хүнү кылдыр декабрь 30-де демдеглээри чүүл-дүг болур ышкаш. Ол дээрге, бистиң улустарывыстың найыралының болгаш акы-дүңмалышкызының хүнү, социалистиг интернационализмниң байырлалы болур!

Эштер! Совет Эвилелиниң тургустунганы, ооң дараазында эвилелдешкен элээн каш чаа республикаларның тургустунганы база ооң составынга киргеин социализм тургузуушкунунга бистиң чуртувустуң улустарының күштерин болгаш аргаларын көвүдеткен. Социалистиг улуг күрүне — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели — бүгү улустарның хосталгазының база хамаарышпас чоруунуң херээнге канчаар-даа аажок ажыктыг кылдыр делегей кырынга бодунуң ылаптыг олудун ээлеп саадаан.

Советтериң X Бүгү-россия съездизиң хаап тургаш, М. И. Калинин мынча деп чугаалаан: «РСФСР-ниң ады биске үнелиг эвес бе, ынчаш? Ооң ады биске эргим үнелиг.

Ол ат шериг гулчуушкуннарының одунга чаалап алдынган...

РСФСР деп беш ыдыктыг үжүктерлиг Кызыл туктуң бистиң кырывыста киискип турарын көрүп тур мен. Ынчангаш Советтериң X съездизиниң төлээлери, Совет Россия Федерациязының бүрүн эргелиг төлээлекчилери бистер ол үнелиг, тулчуушкуннар болгаш тиилелгелер-биле холбашкан, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның амы-тыны-биле быжыглаттынган ол тукту Совет Республикаларның эвилелиниң мурнунга мөгейтир бис. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чаа Кызыл тугунуң канчаар көдүрлүп үнүп турарын көрүп тур бис. Эштер, ол тук эң Ленинниң холунда. Ынчангаш, эштер, ол тукту делегейниң бүгү ажылчы чоннары болгаш дарлатканнары көрген турээн дээш, ону бурунгаар, улам бедин-биле көдүрүңер».

Коммунистиг идеалдарның — социал чөптүг чоруктун, тайбыңның, найыралдың болгаш улустарның акы-дүңмалышкы кады ажылдажылгазының идеалдарының өндүр улуун илереттишаан, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тиилелгелиг Кызыл тугу ам чартык чүс чыл дургузунда чоргааралдыы-биле киискип турар-дыр. Ол тук улуг өөрүшкүнүн хүннеринде-даа, аар шылгалданың шактарында-даа бистиң күш-ажылга болгаш тулчуушкунга сорук киирип келген. Ынчангаш бистиң амгы байырлалывыс болза бүгү совет улустуң байырлалдыг даңгыраа, бистиң алдарлыг тугувуска шынчы чоруктуң, бистиң өндүр улуг эвилеливинче шынчы чоруктуң даңгыраа, коммунизмниң ыдыктыг идеалдарынга шынчы чоруктуң даңгыраа ышкаш болуп турар-дыр!

II. ССРЭ-ниң улустарының бузулбас чаңгыс эви болгаш акы-дүңмалышкы найыралы—социализмниң өндүр улуг чаалап алыышкыны

Эштер! Чурттуң бүгү улустарының чаңгыс аай эвилел кылдыр каттышканы, чаңгыс аай хөй национал-дыг социалистиг күрүнени тургусканы бистиң Төрээн чуртувустуң социал, экономика болгаш культура талазы-биле депшилгезинге көстүп көрбээн аргаларны ажыткан. Төөгү боду бодунуң чорудулгазын дүргедедипкен дег болу берген.

Бодап көрүнерден, эштер. Совет Эвилелин үндезилеп тургусканының соонда чылдарын дургузунда бистиң чуртка үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 320 катап өскен. 1922 чыл-биле деннээри ындыг барымдаа чок — ол дээрге дайын сөөлүндеги хоозураалдың болгаш аштын чылы турган-на болгай дээрзин база чугаалап болур харын. Ийет, ол ындыг. Ынчалза-даа бистиң чуртувус революция мурнундагы деннелди аажок улуу-биле ажа берген, дайын мурнуу чарыының 1940 чыл-биле 1972 чылды деннеп көрээлиңер. Чүгле ол үениң дургузунда Совет Эвилелиниң үлетпүр продукциязының хемчээли 14 катап өскен. Амгы үеде совет үлетпүр чаңгыс ай иштинде бүгү 1940 чылдың дургузундаазындан хөй продукцияны бүдүрүп турар.

Совет Эвилелиниң экономика талазы-биле шапкын өзүлдези бистиң чурттуң бүгү улустарының чаагай байдалының болгаш культуразының чайгылыш чокка көдүрлүүшкүнүнге идегелдиг үндезинин тургускан 1940 чыл-биле деннээрге чоннуң боттуг орулгазы 4 ажыг катап өскен, үүрмектеп садар бараан саарылгазы чеди катап ажыр көвүдээн. Чуртта эмчилериң саны 4,7 катап өскен, дээди, долу болгаш долу эвес ортумак эртемни чедип алган хамаатыларның саны алды чартык катап көвүдээн.

Экономика, ниитилел-политиктиг харылзаалар, идеология болгаш культура талазы-биле бистиң бүгү ниитилеливистиң овур-хевирин өскертипкен эң ханы чаартылгалар ол чурагайларда илереттиниң турар. Бистиң чурттуң бүгү улустарының аразында амыдырал талазы-биле балыткаттынган чаа, социалистиг харылзаалар оларның аразында чугула черни ээлеп турар.

Национал дарлалдың болгаш дең эвес чоруктуң бүгү уржуктарын ажып эртеринге харын-даа эң эки, эң чөптүг хоойлуларны хүлээп алыры четпес болур дээрзин бистиң партиявыс эки билип турган. Шаанда дарладып чораан нацияларның болгаш биче-буурай улустарның экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай чоруун база ажып эртер херек. Өскээр чугаалаарга, нацияларның юридика талазы-биле дең эвес чоруун күш чок болдурары ээлээш болур, ынчангаш оларның аразында херек кырында дең эвес чоруун узуткаар херек. Ол сорулганы шинтпирлээри партияның политиктиг кол сорулгаларының бирээзи болу берген.

Эрткен чартык чүс чылдың маадырлыг тиилелгелериниң түннелдерни үндүрүп турган, национал айтыырының эрткен шагдан биске артып калган байдалынга хамаарыштыр алырга, ол бисте ам долузу-биле шинтпирлеттинген, туюлунга чедир болгаш чайгылыш чокка шинтпирлеттинген деп долу үндезин-биле чугаалап болур бис. Ол дээрге индустриализация, коллективизация, культура революциязы дээн ышкаш, ССРЭ-ге чаа ниитилелди тургузарының ындыг тиилелгелери-биле бир дөмей кылдыр дүрүм ёзугаар көрүп болуп чеднишкин-дир.

Кижилериң кандыг национал болуп турары хамаан чокка, аңгы талазы-биле эрге

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

рының талазы-биле эц-не интернационалчы аңгы болур чогумна ажылчын аңгы ойнап турар. Найыралдыг будүрүлге коллективтери бооп каттышкан бүгү национолдарның ажылчынары кайда-даа үлетпүр черлерин тургузуп, бистин чурттун янзы-бүрү районнарын, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларны, крайларны болгаш областарны чангыс аай ажыл-агыйжы организм кылдыр холбан турар демир-оруктарны тудуп, каналдарны казып, нефть болгаш электри дамчыдылгазының шугумнарын кылып турар кижилер ол-дур.

Совет республика бүрүзүнде, область бүрүзүнде, бистин улуг хоорайывыс бүрүзүнде хөй-хөй национолдарның төлөөлекчилери кады чурттап, ажылдап турар. Чуртта янзы-бүрү национал кижилерден тургустунган өг-бүлелернин саны өзүп турар, ол сан миллион-миллион четкен.

Национал республика бүрүзүнүң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин шапкынчаан тудум, бистин бүгү амыдыралывыстың интернационалчы ажыл-чорудулгазы ында улам тодаргай илереп турар. Чижээлээрге, шапкын хөгжүлделиг Совет Казахстанны ап көрүцер. Казахтар-биле кады ында ам миллион-миллион орустар, чүс-чүс мүн украиннер, узбектер, белорустар болгаш өске-даа кижилер чурттап турар. Казах культура орус, украин болгаш өске-даа культураларның эң эки үүлдерин бодунга шингээдип албышаан, улам хөгжүп, байып турар. Чүл ол — эки бе, аазы багай бе? Бистер, коммунистер: эки, тергиин эки чүве-дир!—деп бүзүрелдиг харыылаар бис.

ССРЭ-ниң догуннап келген чартык чүс чыл үезинин дургузунда бодунуң үзел-бодалының болгаш принципиалдыг утказынарының талазы-биле чаңгыс-аай совет социалистиг культура тургустунган. Ол культура бистің Төрээн чуртувустун улус бүрүзүнүң культуразының болгаш амыдыралының эң-не үнелиг чаңчылдарын болгаш шынарларын бодунга хаара туткан. Оон-биле кады совет национал культураларын кайызы-даа чүгле бодунуң дазылдарындан хандыртынып турар эвес, харын акы-дуңма улустарның үгаан-бодал культуразының байаандан база шингээдип ап, бодунуң талазындан оларга база чаагай салдарны чедирип, оларны байыдып турар.

Совет социалистиг культураның национал хевирлериниң янзы-бүрү талалыынга ниити, интернационалчы мөзүзү улам кескү апар чыдар. Национал утка-шынарны акы-дуңма өске улустарның чедишкиннери улам үлүг үре-түннелдиг болдуруп турар. Бо дээрге дешилгелиг хөгжүлде-дир. Социализмнин ёзузунга бистин чуртувустун бүгү улустарының эрге-ажыктарыга ол дүгжүп турар. Национал ылгалдар чок болгаш күш-ажылчы бүгү кижилерге бир денге бараан болуп турар чаа, коммунистиг культураның үндезиннери чогум-на ынчаар тургустунуп турар.

Бистин культуравыс—утка-шынарының талазы-биле, бодунун хөгжүлдезинин кол угланышкынының талазы-биле социалистиг, боттарының национал хевирлериниң талазы-биле янзы-бүрү болгаш бодунуң үзел-бодалының болгаш характериниң талазы-биле интернационалчы болуп турар дээрзин бөгүн бис долузу-биле бадыткан чугаалап болур бис. Ындыг болганда, ол культура бүгү улустарның тургузуп турар угаан-бодал эртинезинин каттышкан тудуш кезээ болу берген.

Ол дээрге даан бодаан чижегелдер эвес-тир, эштер. Ол дээрге амыдыралдың болу-дур. Ам бөгүн Туркменнята азы Молдавияда он-он болгаш чүс-чүс мүн кижилер Пушкиниң болгаш Шевченконуң, Горькийниң болгаш Маяковскийнин, Шолоховтуң болгаш Твардовскийниң, Фединиң болгаш Стельмахтың чогаалдарын номчуп, оларны боттарының төрөөн чогаалчылары дег билирлер болгаш ынактар. Шота Руставелиниң эрте-бурунгу болгаш кезээде аныяк эпозу, Вилис Лацистиң, Абай Кунанбаевтың, Чингиз Айтматовтуң кайгамчыктыг чогаалдары, Янка Купаланың, Самед Вургунуң, Расул Гамзатовтуң, Эдуардас Межелайтистиң, Мустай Каримниң шүлүктери болгаш өске-даа хөй чогаалчыларның кайгамчыктыг чогаалдары орус азы украин-даа кижиниң культура байлааның чарылбас кезээ болу берген.

Нацисталдар аразының харылзааларының болгаш кады ажылдажылгазының шапкын езүлдези орус дылдың ужур-дузазын белгиткен. Ол дыл Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының болгаш биче-буурай улустарының аразында харылзажыр билчириниң дылы болу берген. Орус дылдың делегейге ниитизи-биле хүлээп көрдүнгей дылдарның бирээзи болу берген бистин шуптувусту өөртүп турар-дыр, эштер!

Ындыг болганда, национал ылгалышкынныны чок кылыры, ССРЭ-нин улустарының улам ынай чоокшулажыышкынынга эге базымнарны тургузары материалдыг болгаш угаан-бодал-даа талазынга база боттанып келген, оон ужур-дузазын Ленин чаңгыс эвес удаа чугаалап чораан. Бүгү совет улустун, оон тургустунганы нацияларның болгаш национал бөлүктериниң төөгүлүг салым-чолунун ниитизи, чартык чүс чыл дургузунда кады демиселгиге болгаш кады күш-ажылынга төрүттүнген ниити чанчылдары, үзел-бодалдары, амыдыралы дуржулгазы оларны каттыштырган эге базымы болу берген.

Совет улустун чаңгыс-эви социалистиг Ада-чуртту камгалаар дээш оларның маадырлыг тиилелгелеринге эң-не тодаргайы-биле илерээн. Бистиң чуртувустун бүгү нацияларының болгаш национолдарының эвилели болгаш найыралы Ада-чурттун Улуг дайыны ышкаш ындыг эң-не аар-берге шылгалданы тудуп эткен. Ол дайынга чаңгыс аай Совет Ада-чуртту ооллары болгаш кыстары чүгле боттарының социалистиг чаалап алышкыннарын алдарлыы-биле камгалаан эвес, харын делегейниң цивилизациязын фашистиг араатаннардан камгалап, улустарның хосталгалыг демиселинге күчүлүг деткимчени ынчалдыр көргүскен. Ол маадырларның алдары, бистиң Төрээн чуртувустуң эрес-дидим камгалакчыларының алдары чүс-чүс чылдарда оңмас.

Бөгүн-даа бистин Чепсектиг Күштеривис—социалистиг Төрээн чурттун идегелдиг камгалакчызы, коммунизмни тургузуп турар улустуң тайбын күш-ажылының магадылалы. Амдыында делегейде агрессия күжү турда, эки чепсегленген армия чокка туруп болбас деп үвени совет улус эки билбишаан, бодунун армиязын үнелеп турар болгаш аная ынактар. Бистин армиявыс—интернационализмнин школазы, Совет Эвилелиниң бүгү нацияларын болгаш биче-буурай улустарын акы-дуңмалышкы ёзуга, эп-сеткил каттыжышкынынга болгаш бот-боттарын хүндүлежиринге кижизидериниң школазы болуп турарыбиле онзагай армия. Бистин Чепсектиг Күштеривис—найыралдыг чаңгыс аай өг-бүле, социалистиг интернационализмнин диниг боттанышкыны.

Дайынчы алдар дугайында сактыышкыннар-биле чергелештир, ол ышкаш баштайгы беш чылдарның шалыпчыларының алдаржаан хөрээ болгаш дайын сөөлүндеги катап тургузуушкунун күш-ажылчы маадырлыг чоруу, кур черлернин шинтгээдип алыкчыларының тиилелгелери болгаш улуг тулуглар костүп көрбээн хемчээлдиг чаагай үүлеп бистиң хүннеривисте бүдүрүп турары, сонгу болгаш чөөн районнарның шинтгээдип алышкынары бүгү национал совет кижилери каттыштырып турар. Совет улустун ниити чанчылдары күш-ажылга болгаш тулчуушкуннарга төрүттүнген. Совет хамаатызы бүрүзү аная чоргаарланып, оңу үнелеп чоруур.

Бистин чуртувуска кижилернин чаа төөгүлүг ниитилешкээ—совет улустун тыптын келгени—ол дээрге, бистин кайгамчык улуг чедишкиннеривис-тир, эштер. Ону бистин чуртувуска чартык чүс чыл иштинде чедип алган экономиктиг болгаш социал-политиктиг чаартылгаларның ниити түннели кылдыр көөр эргелиг бис.

Эштер! Ленинниң партиязы, оон коллективтиг мерген угаалы болгаш чайгылыш чок тура-соруу, оон организакчы болгаш башкарыкчы ролю—Совет Социалистиг Республикаларның улуг Эвилелин тургузарын белеткээн, чартык чүс чыл дургузунда оон хөгжүлдезин удуртуп келген, ону бурунгаар бүзүрелдин-биле аппар чоруур күш ол.

СЭКП—бодунун идеологизының болгаш политиказының-даа, составының болгаш тургузуунун-даа талазы-биле интернационалчы-ленинчилерниң партиязы. Большевиктер партиязы бүгү национолдарның ажылчыннары чаңгыс аай дайынчы күш кылдыр каттышкан, пролетаржы организацияларның каттыжарының принципин барымдаалап тургускан, төөгүде эң баштайгы политиктиг партия болур

«Партия оон национал характериниң дугайында кандыг-даа бодалды чок кылыры-биле бодун орустун эвес, а Россияның деп алап алган» деп, В. И. Ленин 1905 чылда-ла бижээн. (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 10, арын. 267). Совет Эвилелин тургусканының соонда, бодунун ол онзагай талазын илергейлевишаан, бистин партиявыс Бүгү-эвилелдин Коммунистиг (большевиктер) партиязы деп чаа атты, а оон соонда—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы деп атты алган.

Партия болза чурттун бүгү нацияларының болгаш биче-буурай улустарының мүнакчы төлөөлекчилерин каттыштырып турар. Ол партия болза, ССРЭ-нин ажылчы чоннарының дайынчы эштелгезиниң болгаш найыралының, бүгү совет улустун бузулбас чаңгыс-эвинин эң-не көскү боттанышкыны болуп турар. Бисте бүгү коммунистер — кандыг-даа национолдарга хамаажын турар болза — Ленинчи чаңгыс аай партиянын кежигүннери. Олар бир демей эргелиг болгаш хүлээлгелиг. чурттун салым-чолу дээш харысалгазы ден.

Интернационализмни каш-ла борбак коммунистернин идеязындан бүгү нациялардан болгаш биче-буурай улустардан тургустунган миллион-миллион совет кижилернин ханы бүзүрели болгаш аажы-чанының нормазы болдурарын партия чедип ап шыдаан. Ол дээрге ниитилел медерелинде үнелеп четпес улуг ужур-дузалыг, ёзулуг революсчу эргилде болур. Бодунуң хүрээлецинге ленинчи национал политикадан кандыг-даа хажыдыышкыннарга партияның эптеш чок болуп, марксизм-ленинизмниң улуг өөредиин быжыы-биле камгалап, чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүтүшүшаан, янзы-бүрү бүгү чайгылыышкыннарга удур партияның шиитпирлиг демисежин келгениниң ачызында ол эргилде чедип алдынган.

Национал айтырыгларны көөрүнүң нарының Ленин каш удаа онзалап демдеглеп, ылаңгыя биче-буурай улустарның национал сагыш-сеткилинге хамаарыштыр шыдамык болгаш эвилең болурунуң эргежок чугулазының дугайын, интернационализмниң ёзузунга оларны чоорту кижизидериниң эргежок чугулазының дугайын чугаалап чорааны билдингир болгай. Ынчалза-даа национал айтырыгга тода болгаш принципиалдыг туруштуг болурун кандыг-даа национолдың коммунистериниң кезээде ол негеп, маңаа кандыг-даа чиигелделери болгаш кошкаашкыннарны болдурбайын турган. Коммунистериниң хүрээлецинге национализмниң болгаш улуг күрүнезирек шовинизмниң кандыг-даа илерээшкиннеринге удур хайыра чок демиселди Ленин кезээде чорудуп чораан.

Ынчаарга бистиң хөй национолдыг социалистиг күрүневис 50 чыл догуннап болгаш чеднишкиниг хөгжүп, совет улус коммунистиг ниитилелдің тургузуушкунунче кирипкен амгы үеде ындыг янзылыг айтырыглар дугайын чугаалап турганының черле хөрээ бар бе деп айтырар чадавас. Ийе, хөрээ бар, эштер.

Национал айтырыгны революция мурнундагы эткен үеден биске дамчып келген ындыг талаларынга хамаарыштыр бүрүн шиитпирлээн бис деп, дем-не чугаалаан болгай мен. Ынчалза-даа бүрүн бышкан социализм ниитилелингеда национал харылзаалар— чаа-чаа айтырыгларны болгаш сорулгаларны көдүрбүшаан, үргүлчү хөгжүп турар боттуг чүүл-дүр. Ол айтырыгларны партия үргүлчү хайгаарап, оларны бүгү чурттун болгаш тус-тус республика бүрүзүнүң эрге-ажыктарынга, коммунистиг тургузуушкунунуң эрге-ажыктарынга таарыштыр өй-шаанда шиитпирлеп турар.

Национализчи артынчы үзел-бодалдар, национал сагыш-сеткилдериниң кедергей хөөреди азы хажыды илереп келири—политика талазы-биле чедир бышаан кижилериниң сагыш-сеткилинден ыяк халбактанып чоруур, онза дирлинчел болуушкун-дур. Шак ол артынчы үзел-бодалдар нацияларның аразында харылзааларга кандыг-бир антагонизмге объективтиг байдалдар шагда-ла турбастай берген байдалдарда безин артын үргүлчүлевишаан турар. Национализчи угланышкыннарның илерээшкиннери чер-чурт тыртарының национализмге төөрелдешкек үүлдери-биле болганчокла холбажы берген турар ол байдалды база көрбейн барып болбас.

Национализчи артышкыннарны буржуаз делегейниң политиктери болгаш пропагандистери дашкаартан үүл-бүрү арга-биле өөскүдүп турарын база уттур эргевис чок. Бистің чуртувустун улустарының чаңгыс эвин кандыг-ла-бир чергеге кошкадыр дээн идегел-биле ындыг янзылыг кандыг-даа илерээшкиннерни үрдүндүрүп болгаш деткивишаан, ол илерээшкиннерни бистиң аңгы талазы-биле дайзыннарывыс аажок улуг хандыкшыл-биле сегирип ап турарлар.

Адак соонда, эштер, бистиң эвилелчи күрүневисте тус-тус нацияларның болгаш улус чоннарының хөгжүлдезинің эң-шын оруктарын база оларның тус бүрүзүнүң эрге-ажыктарын ниитизи-биле совет улустун ниити эрге-ажыктарыбиле шын дүүштүрерин тывары чергелиг ындыг объективтиг айтырыглар база туруп турар. Ол сорулгаларны шиитпирлевишаан, бистиң партиявыс нация бүрүзүнүң хөгжүлдезинге, оон эрге-ажыктарынга хамаарыштыр эң-не кичээнгейлиг болурунун эргежок чугулазының дугайында ленинчи чагыны долу хемчээлге удуртулга болдуруп турар.

Бистиң чуртуеустун нацияларын болгаш улус чоннарын улам ынай чоокшулаштырары объективтиг чүүл болуп турар. Ону сагыш даап күштелдиреринге партия удур, —оон кандыг-даа ажыы чок, ол чүүл бистиң совет амыдыралывыстың бүгү чорудулгазы-биле болдунуп турар. Оон-биле кады нацияларның чоокшулажырын саададыр, кандыг-бир чыддак-биле аңаа саат ужураштырар, национал онзагай чүүлдерни сагыштыы-биле быжыглаар дээр кандыг-даа оралдажыышкыннарны болдуруп болбас деп партия санап турар, чүге дээрге ындыг оралдажыышкыннар бистің ниитилеливистің хөгжүлдезиниң чиигине угланыышкынына, коммунистерниң интернационалчы идеаалдарынга, коммунистиг тургузуушкунунуң эрге-ажыктарынга чөрүшкек болур ийик.

Ленин бо дугайында мынчалдыр шуут тодаргай чугаалаан: «Национализмниң кандыг-даа илерээшкинин пролетариат деткин шыдавас, харын национал ылгалдарның арлын чидеринге, национал аңгыланыышкынынарның буурап дүжеринге дузалап турар бүгү-ле чүүлдерни, национолдарның аразында харылзааларны улам-на быжыглап турар бүгү-ле чүүлдерни ол деткин турар...» (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 24, арын 133).

Ленинниң айыткан оруу-биле чурттун улам ынайгы хөгжүлдезинің айтырыгларын шиитпирлевишаан, партия болза интернационализмниң болгаш совет патриотизмниң ёзузунга Совет Эвилелиниң бүгү хамаатыларын доктаамал, үргүлчү болгаш ханы кижизиделиниң хөрээн улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Ол ийи билишкин бистерге чарылбас холбаалыг бүдүн чүүл болуп турар. Оларга ажылчы чоннарны совет амыдырал боду, бистиң бүгү ышныыг ёзувус кижизидип турары билдингир болгай. Ынчалза-даа маңаа партияның, политиктиг-идеологтуг фронтунуң бүгү ажылдакчыларының медерелдиг күженнишкиннери база эргежок чугуда. Ол угланыышкынга бистиң ажылывыс—коммунизм тургузуушкунунуң ниити хөрээниң кончуг чугула кезээ-дир.

Эштер! Бежен чыл дургузунда эткен оруктун түннелдери бистиң улуг Төрээн чуртувустун чедип алган үүлдери дээш чоргаарланыышкынны болгаш оон келир үезинге чайгылыш чок бүзүрелди бүгү совет кижилериниң чүректеринге хайныктырып келир.

Чартык чүс чыл дургузунда эткен орук бистиң партиявыстың, бистиң күрүневистиң, бистиң кайгамчыктыг улузувустун күжүнге быжыг бүзүрел-биле бистерни чепсегледеп турар. Социализмче бистиң тиилелгелиг базымывысты ара доктаадыпкы дег ындыг моондактар эткен үеде тывылбаан болганда бөгүндээри дег мындыг улуг бедиктерже Совет Эвилели ам үнүп келген мындыг байдалдарда бистиң оруувусту кым-даа, чүү-даа моондактап шыдавас. Ленинниң партиязының айыткан бүгү чүүлдери чугаажок күүсеттиннер!

Үе-шагның күчүлүг шуурганы, төөгүнүң күчүлүг шуурганы боттарының күчүлүг тевин-биле социализм корабливиниң парузун хөделдирип бар чоруур. Ынчангаш бистиң корабливис улам-на бурунгаар, бурунгаар—коммунизмниң чайынналган делгемнеринче тура дүшпейн бар чоруур болгай!

III. Совет Эвилели—тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш улустарның демиселиниң идегелдиг чөлеңгиижи

Эштер! ССРЭ-ниң догуннап келген чартык чүс чылы бодунун хемчээлиниң болгаш ханызының талазы-биле делегейге көстүп көрбээн социал-политиктиг өскерлиишкиннербиле демдеглеттинген.

Европаның, Азияның болгаш Американың элээн каш чурттарында социалистиг революция тиилээш, социализмниң делегей системазы тыптып келген. Делегейниң ажылчын шимчээшкини капитализм делегейинде күчүлүг, эки организастаттынган болгаш политика талазы-биле идепкейлиг күш болу берген. Оон дайынчы авангарды—коммунистиг болгаш ажылчын партиялар делегейниң чурттарының хой нуруузунда тургустунган болгаш быжыккан. Империализмниң тургусканы колониалдыг дарлалдың системазы кажан-даа турбас кылдыр бууран дүшкен.

Кыскаазы-биле чугаалаарга, бо чартык чүс чыл дургузунда делегей бир янзы апарган. Ол бүгү төөгүлүг өскерлиишкиннерге Совет Эвилели—оон догуннаашкынының алыс фактызы, бистиң социалистиг ниитилеливистиң үлегер-чижээниң күжү, бистиң күрүневистиң делегейде идепкейлиг политиказы эвээш эвес рольду ойнааны маргыш чок болдур ийин, эштер.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели, оон быжыгыышкыны «бүгү делегей буржуазиязынга удур демисежирде болгаш оон балдырлаашкыннарындан камгалаңырда бүгү делегейниң коммунистиг пролетариадынга» (В. И. Ленин, Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 45, арын 360) херектиг дээрзиниң дугайында улуг Ленинниң кылган түннелин амыдырал бүрүн бадыткаан.

Бөгүн «бүгү делегейниң коммунистиг пролетариады», социализмниң акы-дуңма чурттары, коммунистиг партиялар, революсчу-демократтыг депшилгелиг организациялар, профэвилелдери, бүгү диптерде ажылчы чоннарыңың эң-не калбак кезектери Совет Эвилелиниң 50 чылын бистершин-биле кады демдеглеп турар-дыр.

Бистер акы-дуңма социалистиг күрүнелерде бистиң эштеривиске болгаш эвилелчилеривиске, өске-даа чурттарда чаңгыс-аай үзел-бодалдыларывыска болгаш өңнүктеривиске оларның эң чаагай күзелдери болгаш эп-сеткил каттыштырын ниитизи-биле совет улустун ниити эрге-ажыктарыбиле шын дүүштүрерин тывары чергелиг ындыг объективтиг айтырыглар база туруп турар. Ол сорулгаларны шиитэрттирген бис. Социализмниң делегей системазын быжыглаары болгаш хөгжүдери делегей арезазынга бистиң чугула сорулгавыс болуп турар деп үвени бис чаңгыс эвес удаа медеглеп келген бис.

Улус демократиязының чурттарының догуннаашкынының эң баштайгы, эң берге чылдарында оларны империалистерниң холгаарлаашкынындан камгалаарынга Совет Эвилели шиитпирлиг рольду ойнаан, оларга политика болгаш экономика талазы-биле эргежок чугула деткимчени хөй удаа көрүзүп келген. Империализмниң лайынзырак шураашкынынарынга, кайы-бир чуртка социалистиг тургузугну чаза тепсир дээн оларның оралдажыышкыннарынга оон дараазында чылдарда кады таварыштырган согуг делегейниң социалистиг системазының чедишкининиг хөгжүдериниң чугула байдалдарының бирээзи болуп арткан.

Коллективтиг күженнишкиннериниң түңнелинде, аңгы дайзынчары-биле чидиг демиселге социалистиг күрүнелериниң быжыг эвилели каңнаттынган, оларыңа аразында бүгү таланың акы-дуңма кады ажылдажылгазының идегелдиг системазы тургустунган, ол чорук бистиң чурттарывыстың кайызынын-даа амыдыралывыңа боттут хевири апарган. Бис хүн бүрүнүң, үре-түңнелдиг ажылын чедишкиниг боттандырарынга, капитализм үезинде шиитпирлеттинмес айтырыгларны шыдамыы-биле, үөптүг шиитпирлээринге өөренип алган бис. Бис ол ажылдың үезинде чурт бүрүзүнүң эргеажыктарын болгаш ниити эрге-ажыктарны шын дүүштүреринге өөренип алган бис, бистиң ниити бурунгаарлаашкынывыска шаптыктан, бергедеи берги дег бүгү үүлдерни бодувустун оруувустан чайлатпышаан, кады ажылдажырынга өөренип алган бис.

Кажан, чартык чүс чыл мурнунда, совет республикаларны ССР Эвилели кылдыр каттыштырар дугайында айтырыг тургустунун келгенде, ол каттыжыышкын болза империализмниң дайын ыйыышкынынарынга удур турژурунга, революцияның чаалап алышкыннарын камгалаарынга-даа база кады күженнишкиннер-биле социалистиг тургузуушкунунуң тайбың, чогаадыкчы сорулгаларын улам чедишкиниг шиитпирлээринге-даа эргежок чугула болуп турар деп В. И. Ленин айыткан.

Принцип ёзугаар алыр болза Варшава Керээзинде, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинде чаттышкан, бот догуннаан социалистиг күрүнелериниң акы-дуңма кады ажылдажылгазы база-ла ындыг янзылыг болуп турар. Бис бо кады ажылдажылганы чүүү-даа мурнунда империализмниң айыылынга, оларның тургусканы агрессчи шериг болүүлежиишкиннеринге удур туржур, социализмниң болгаш тайбының хөрээн ниити күш-биле камгалаар дээш тургускан бис. Бөгүн социализмниң туружу кажангызындан-даа быжыг, а тайбының хөрээ тиилелгелерни улай-улай чедип ап турар деп медеглээриниң бүгү үндезиннери бисте бар.

Амгы үеде социализм чурттарының сырый каттыжыышкынының болгаш сырый кады ажылдажылгазының чугулазы эвээжээн эвес, харын улам улгаткан. Чаңгыс эптің, сырый каттыжыышкынының, кады ажылдажылганың биске херек болуп турар ужуру болза, ону бүгү улустарга эргежок чугула болуп турар тайбың дээш улам чедишкиниг туржурунга база быжыглаарынга ажыглаары, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын быжыглаарынга, империализмниң кандыг-даа агрессчи чимзеннишкиннеринге, социализмниң эрге-ажыктарынга хора чедирер дээн кандыг-даа оралдажыышкыннарынга ниитпирлиг согугну таварыштырарынга ажыглаары болур.

Совет Эвилели социализмниң бүгү чурттарының сырый каттыжыышкынының болгаш кады ажылдажылгазының идепкейлиг камгалакчызы болуп келгениниң, болуп турарының болгаш болуп артарының ужуру ында.

Эштер! Агрессияга удур маадырлыг демиселге бодувуң адын бүгү делегейге символ болдурган, акы-дуңма социалистиг күрүне-биле бистиң харылзааларывыска бөгүн маңаа онзалап, доктаавайын барып болбас. Вьетнам Демократтыг Республиканы ынчаар чугаалап турарым ол.

Американың төөгүзүнге эң үр болган дайынны Вашингтонда вьетнам дайыны дижип турар. Ол шын. Ол болза бүгү дайыннардан эң-не бужар, ындыг дайынны америк төөгү билбес-даа деп үвени немээр апаар.

Бөгүн делегей америк империализмниң Вьетнамда чаа кемпиг үүлгедиглериниң херечизи апарган. Харын-даа АКШ янзы-бүрү таарымча чок нуугулдээшкиннерге чагдынып алган, дайынны соксадыр дугайында дугуржулгага ат салырын өжегээр саададып турар. Олар сөөлгү хүнверде Вьетнам Демократтыг Республиканың хоорайларын бомбалаарын болгаш порттарын миналаарын катап эгелээн.

Ындыг араатанныг үүлгедиглери дээш, вьетнам улустун ханын төгерин уламчылап турары дээш аар харыысалга АКШ-тың чазаанга оныажыр. Совет Эвилели, тайбыцга ынакшылдыг бүгү күрүнелер, делегейниң бүгү улустары-биле бир дөмей, агрессияның бо үүлгедиглерин шиитпирлин-биле болгаш киленнээшкин-биле буруу шаан турар.

АКШ-тың Вьетнамда дайын авантюразы буураашкынга таварышкан деп чүве бүгүдеге ам бөгин билдингир. Чаа кандыг-даа үүлгеднишкиннер вьетнам улустун тура-соруун сый шаап шыдавас, оон чөптүг, хосталгалыг демиселинге оон өңнүктериниң бүгү таланың деткимчезин болгаш дузалаарын чызын көргүзеринге шаптыктан шыдавас.

Амгы үениң колонизаторлары угаан-сарыыл чок кадыкшуун кандыг-даа үүлгедиглерни кылыр болза, империализм улустарының салым-чолун шаандакы ышкаш кайы-даа маан чокка чагырар аргазын ышкынган. Социализмниң ёзузунда ол тудуш. Бистиң хүннеривисте социалистиг күрүнелериниң, бүгү революсчуларының, тайбың болгаш демиселчилериниң делегей эп-сеткил каттыштырылгазы ам-даа гамчык улуг күш апарган.

Демисежип турар Вьетнамга бистиң шериг болгаш экономика база өске-даа дузаламчыыстың дугайын хөйнү чугулап болур турган ийик. Ынчаарга ол бүгүнүн дугайын бистің вьетнам өңнүктеривис — ВДР-ниң болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың революстуг Түр чазаанның улуртукчулары бүзүрелдин-биле чугаалап турар.

Маңаа эске бир үүлдү онзалап демдеглээри чугула. Ол Кыдай-Кыдатка дайын одаан узуткаарын чедип алыры — Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының кол сорулгаларының бирээзи болуп турар деп көзээде санап келген бис. Ынчаргаш бистер вьетнам өңнүктеривиске, оларның чөптүг тайбаарыштырылганы чедип алыр талазы-биле күженнишкиннеринге идепкейлиг салдарны чедирип турар бис.

Ынчангаш, бистиң вьетнам улус-биле интернационалчы сеткил каттыштырылгавыс бүгү талалар-биле тодаргай ректерже шилчип турар. Совет-вьетнам найыралды хумаалаар болгаш быжыглаар дээш боттарывыстын күжүүсү харамнапмас бис.

Эштер, ам Кыдат-биле бистиң амгы харылзааларывыстың дугайында, а улам тодаргайлаарга — социалистиг күрүнелериниң хой нуруузунга хамаарыштыр Кыдаттың туружунун дугайында.

Кыдат Улус Республиканың удуртукчулары оң ажыг чүүлүнүн дургузунда ССРЭ-биле, а херек кырында социалистиг бүгү дем каттыштырылгазы-биле демиселди чорудар угланышкынны кылып, олар оны боттарының улуг күрүнелерек үзел-бодалдарын боттандырарынга кол моондак деп көрүп турарлар.

Чүвени хөөретпейн шынын чугаалаар болза, бөгүн Пекиниң даштыкы политиктиг угланышкыны деп чүл? Ол дээрге совет девискээрни алыксаарын кордаан мугулаг чүткүл. ССРЭ-ниң ниитилел болгаш күрүне тургузуун, тайбыцга ынакшылдыг бистиң даштыкы политикавысты кажызы-биле хоптап өгүүлдээр чорук-тур. Ол дээрге чепсеглениишкинни эдлере бүдүрерин кызыгаарлаар, боо-чепсекти дүжүрер болгаш делегейге дүшкүүрлүг чорукту чырылдырар дээш демисел талазы-биле күженнишкиннеригге ажыы-биле удурланып чорук-тур. Ол дээрге социалистиг лагерьни болгаш коммунистиг шимчээшкинни чардыктырар национал хосталга дээш демиселчилериниң хүрээлецинге саидараашкынны болдурар, хөгжүп орар чурттарны Совет Эвилелинге болгай өске-даа социалистиг күрүнелерге удуртургузар дээш доктаамал оралдажыышкын-дыр. Хамыктысоонда ол дээрге, англи торилериниң аразындан эң-не кадыкаалыг антисоветчиктер, азы ГФР-де реваншисчи элемент-тилер, португал колонизаторлар ийикпе Мурнуу Африкадан расистер-даа дижик эң-не реаксылыг кандыг-даа күштер-биле антисоветчи угланышкынның үндезининге принцип чок каттыжар чорук-тур.

Ам кыдат удуртукчуларының делегейниң кандыг-даа улуг айтырыынга хамаарылгазын тодарадып турар кара чаңгыс негелдези болза, канчап-даа турган, ССРЭ-ге улуг когарал ды чедирериниче кызыдары, социалистиг дем каттыштырылгазының эрге-ажыктарынга хора чедирери болу берген.

Ол политиканың дугайында чүнү чугаалап болуруп?

Ол болза социалистиг чурттарның аразында харылзаазынга таарышпас, чүгле совет эвес, а кыдат улустарының эргеажыктарына удур, делегей социализмниң, хосталгалыг, антиимпериалистиг демиселдің эрге-ажыктарына удур, тайбының болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң эргеажыктарына удур угланган политика деп, санап турар бис.

Ындыг политиканы шуут хүлээп көрбейн турарывыс билдингир.

ССРЭ-ниң талазындан тургустунуп турар кандыг-ла-бир кыжаныышкыннан камгаланың турар бис деп, кыдат удуртукчулар хоозун чулчуруп турарлар. Ол медегледдер хоозунмеге эвес болза, өнр чурттун өскезинче халдаарын чайладыр тодаргай, бижыг болгаш доктаамал хүлээлгелерни алыр дугайында 1969 чылдан эгелеп бистиң удаа-дараа кирип келген саналывысты ындыг таварылгада Кыдат чүге харыы чокка арттырганыл дээрзин билири берге. Бир эвес Кыдаттың аймыл чок чоруу дээш Пекинде ылап-ла дүвүрен турар чүве болза, төлевилелин кыдат талага 1971 чылдың январь 15-те тывыскан, күштү ажыглавазының дугайында тускай керээни чарарынга КУР-нуң удуртулгазы чүге чопшээрешпээнил? Ол керээниң төлевилелинде шуут-ла тодаргайы-биле мынча дээнин номчуптайн: «талалар а) аная, б) ракеталыг, в) ядролуг — чепсектің хевирлери-биле катай бот-бодунга удур чепсектиг күштерин ажыглавас». Чок, «совет кыжаныышкын» дээр хоозун чүвеге кыдат удуртукчуларының чылдак кагыышкынындан чүү-даа бүтпейн турар.

Кыдатка хамаарыштыр бистиң политикавыс билдингир. Ону партияның XXIV съездиниң шиитпирлеринде тодаргай көргүскен. Бис ону чайгылыш чок боттандырып турар бис, боттандырар-даа бис, чүге дээрге амгы болгаш келир үеде байдалды боттуг үнелээриге үндезилеттинген угланыышкынның шынныынга бүзүрелдиг бис.

Совет Эвилели Кыдатка хамаарыштыр девискээр-даа, экономика-даа талазы-биле кандыг-даа негелдени кылбайн турар. ССРЭ биле Кыдаттың аразында харылзаалар кезээде амгызы ышкаш ындыг турбаанын совет улус билир. Кыдат коммунистиңиң япон агрессорларга болгаш кыдат буржуазияга удур демиселинге бистиң чуртувустун чедирип келген улуг дузаламчызы билдингир. Кыдатты эжелеп алгаш турган япон шериглерни Совет Армияның чылча шапканы Кыдатка улус-демократтыг революцияның тиилээринге кайы хире рольдуг болганы база-ла билдингир. Аныяк Кыдат Улус Республиканың делегейге эң баштай чарган керээзи болза, Совет Эвилели-биле найыралдың, кады ажылдажылганың, бот-боттарының дузаалажыының дугайында керээ болганы Кыдатта ам-даа уттундурбаан. Улусчу Кыдат аар индустрияны тургузуп алырынга, камгалалын быжыглаарынга, национал кадрларны белеткээринге Совет Эвилелиниң чедиргени аажок улуг дузаламчызының дугайында база-ла уттундурбаан боор.

Ол болза совет-кыдат харылзааларын эки үезин турган. Ол болза социалистиг күрүнелериниң аразында амыдыралчы харылзаалар бооп турган. Бистің ийи чуртувустун улустарының боттут эрге-ажыктары, төөгүнүң хоойлулары кедизинде барын политика талазы-биле субъективтиг хажыдыышкыннарны ажыл эртер болгаш совет-кыдат найырал катап тургустунар дээрзинге бүзүрээр бис.

Кыдаттың чечектелип турар социалистиг күрүне апаарын, оон-биле империализмге удур тайбын дээш кады демиселжирин бистер күзээр бис. Ынчангаш ындыг байдалдың кажан тургустунары чүгле Кыдаттан хамаарыкыр. Ынчалзажок принципиалдыг марксисчи-ленинчи угланыышкынывыстав, совет улустун күрүне эрге-ажыктарындан болгаш ССРЭ-ниң девискээринге дээш болбазын камгалаарындан, социалистиг делегейге болгаш хостакчы шимчээшкинге КУРнуң удуртулгазының чедирип турары чарыдырыкчы ажылчорудулгазынга удур шиитпирлиг демиселивистен ойталаарынче бисти чүү-даа албадап шыдавас.

Эштер! В. И. Ленинниң чагыгларын эдербишаан, бистиң партиявыс, бистиң чонувус улустарының национал-хосталгалыг демиселин болгаш колониалдыг дарлалдан хосталган чурттарның дешилгелиг политиказын идепкейлиг деткин турары бүгү делегейге билдингир. Маңаа хамаарыштыр, бистиң бодалывыс-биле алырга, неоколониализмге удур шиитпирлиг ойтур шавыышкынга, аныяк күрүнелериниң империализмден экономика талазы-биле хосталыры база оларның тускай догуннаан болгаш хамаарышпас чоруун быжыглаары дээш демиселге, тайбың, социал дешилге болгаш бистиң үевистин өске-даа мурнакчы күштери-биле, бирги ээлчегде социализм чурттары-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары дээш демиселге дүгжүп турар политиканы амгы үениң дешилгелиг политиказы деп санаарын демдеглээри чугула.

Ындыг платформада туруп турар күрүнелер-биле Совет Эвилели бүгү талалыг кады ажылдажылганы, чайыралчы харылзааларны хөгжүдүп турар.

Бистиң планетавыста тайбыцга ынакшылдыг улуг күрүнелериниң бирээзи — Индия биле Совет Эвилелиниң аразында найырал ниитизи-биле делегей байдалынга эки, улуг салдарны чедирип турар.

Совет Эвилели биле Индия үре-түңнелдиг дем каттыштырып ажылдаарының эвээш эвес дуржулгазын чедип апкан. Бистиң харылзааларывыс ам тайбың, най

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Эгеан 3-кү арында).

Индира Гандиге баштаткан чаазааның угланыышкыны база ту херечилеп турар.

Азияның болаш Африканың тайбыңга ынак хөй-хөй күүнелери-биле, хамыкты мурнай бистиң шуут кожаларывыс — фганистан, Иран, Турция-биле бисте эки харылзаалар турстунган деп, сеткил ханыышкынныг демдеглеп турар бис. истиң чуртувустуң Бангладеш-биле болгаш Пакистан-биле аагай харылзааларны калбартырыңга база эки перспективалар бар деп санап турар бис.

Бисте—хөй-хөй араб чурттар-биле калбак болгаш бүгү ллалыг харылзаалар тургустунган. Совет Эвилели-биле найырал деп-шилгелиг араб күүнелерге эң берге үеерде эргежок чугула деткимче дузаламчы алырын оларга андырып берип турар деп чүвени бүгү болуушкунар бүүредин көргүскей. Оны Египеттиң-даа, Сирияның-даа, рактың-даа, Йеменниң-даа чоны эки билир. Египет-биле олгаш Ирак-биле найырал дугайында кереэлерлиг бис, ынчангаш ол чурттар-биле харылзааларывысты ук документилерге үндезилээш калбартыр бис. Сирия, Алжир болгаш ске-даа араб чурттар-биле найыралдыг харылзааларывысы быжыглаар деп ылап шиитпирлиг бис.

Бүгү-ниити тайбыңны чогум-на быжыглаарын күзээрлер оокку Чоон чүкте дайын одаан узуткаарывыс болгаш араб күүнелерге удур израиль агрессияның үржуктарын чайадырыңче углаган күженнишкиннерин шупту улам ултыр ажыктыр ажурлуг кылдыр ам делегейде байдал ынчаар тургустунган. КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң сурагы апарган резолюциязын барымдаалап тургаш, Чоокку Чоон чүктүң айтырыгларын шиитпирлээрин хөй-хөй күүнелер саналдаан. Ынчанмыже, чүгле санал бээрн четчир шиитпир болур эвес. Ол саналдар политиктиг боттуг хемчеер алыры-биле быжыглаттынган болза, Израиль тайбың таалыштырылга кылырын хүлээр, араб улустарының чөптүг эрелерин хүлээн көөр ийик. Совет Эвилелин алгаш көөрге, л херекте салыышкынывысты киирериңе бистиң белеивис бүгүдеге билдингир болгай.

Сөөлгү үеде Латин Американың хөй-хөй чурттары-биле истиң кады ажылдажылгавыс оранчок калбарган. Ол болза ларның хамаарышпас догуннаашкынының быжыганының, империализмге удур болгаш демократтыг чугула скерлиишкиннер болганының түүнелин дээрзинде чигзиниг ок. Ол өскерлиишкиннерниң бүзүрелдиг херечилелдериниң ирээзи маадырлыг революсчу Кубаның политиктиг турушгарының Латин Америкага аажок быжыкканы болур. Маадырлыг революсчу Кубаның удуртукчузу, эргим өңнүүвүс болгаш эживис Фидель Кастрога бөгүн бо залда байыр чеирип тур бис. Чили Республиканың президентизи Сальадор Альенде бистиң чуртувуска найыралдыг ёзу-биле ындаа чаа аалдап чораан. Империализмге удур политиканың болгаш социал деп-шилгениң оруунга шиитпирлиг кирген ол күүненің удуртукчузу-биле чугаалажышкынныг ың түүнелдери бистиң харылзааларывысты калбартырың оруунга чаа улуг базым болган деп үнелеп турар бис. База-ла өске-даа латин-америк чурттарның улустары дег, бодунуң хосталгазы дээш чили улустың демиселин түрекиң ханызындан үнелеп турар бис. Ол демиселге олар чеишкиннг болур деп бүзүрелдиг бис!

Эштер! Даштыкыдан, империализмниң талазындан деткимче ап турар иштики реакцияга удур чаа, деп-шилгелиг күштериң чиңг демселиниң хөгжүп орар хөй чурттарда оруп турары билдингир болгай. Ынчаарга ол демиселдиң объектилериниң бирээзи делегей социализми-биле харылзаа болуп турар. Эрткен үениң дуржулгазының, ийе, амгы-даа болуушкунарының көргүзүп турарындан алырга, ол-бо күүнелериниң иштинде социал-политиктиг удур-дедир чөрүүскөлер янзы-бүрү эглишкиннерге болгаш эргилиишкиннерге чедирип болур. Оны бис эки көрүп турар бис.

Ынчалза-даа мурнунда колония болгаш чартык колония турган чурттарның патриоттары национал-хосталгалыг шимчээшкинниң улуг политиктиг школазын арткеннер. Ынчангаш оларның адаан кичээндиргилери болза, ылаңгыя Совет Эвилели-биле болгаш социализмниң өске-даа чурттары-биле найыралдажыр чорук империализмге удур чеиишкинниг демисежиринге, хосталган күүнелериниң ёзулуг хамаарышпас чоруун быжыглаарына идигни берип турар дээрзин чугаалап турар.

Эштер! СЭКП-ниң XXIV съездизинің хүлээн алганы тайбыңның программазы болза боттарының талазындан бүгү-ле талаларга бот-боттарына ажыктыг кады ажылдажылганың харылзааларын ханыладырынче күзелдиг болуп турар бүгүле күүнелер-биле ол харылзааларны ханыладырынга Совет Эвилелиниң белеиин чарлаан. Европага хамаарыштыр сорулга улам тодаргайы-биле чугаалаттынган: дүшкүүрлүг чорукту чавырылдыр болгаш тайбынче үндезин эргилдеги ол дипке боттандырар.

Бо негелделер делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң каттышкан платформазынга база бүрүү-биле дүжүп турар. Коммунистиңиң чаңгыс аай хөделиишкиниринің кол түүлү болза бүгү делегейге тайбың дээш демисел болур дээрзин коммунистиг болгаш ажылчын партияларының 1969 чылдагы делегей чөвүлел хуралының документизинде тодаргай чугаалаан.

XXIV съездиниң соонда бүдүн чартык чылдан бичии-ле хөй үе эртти, ынчалза-даа тайбының программазының эң чугула түүлдерин амыдырала боттандырар талазы-биле бистиң партиявыс болгаш Совет күүне эвээш эвес түүлдерин кылган деп, ам-безин бүзүрелдии-биле чугаалап болур бис.

Бистиң өңнүктеривис-биле болгаш эвилелчилеривис-биле кады бистер делегейниң ийиги дайынындан үржуктуг болуп артып кылган айтырыгларны таарыштырып шиитпирлээр, делегейде политиктиг байдалды экижидер дээш хөй түүлдерни кылган бис. Хөй буржуаз күүнелер-биле, ооң иштинде капиталистиг Европаның чурттарының хөй нуруузу-биле бистиң харылзааларывыс чавырылдырышкынның болгаш бот-боттарына ажыктыг кады ажылдажылганың оруунче шилчээн.

ССРЭ-ниң күүзүүнүң болгаш салдарының өскенинің хиреергеан-биле, бистиң тайбыга ынакшылдыг политикавысының идепкейжидилгезинің хире-чергеи-биле, база ол ышкаш, амгы делегейде болгулаң турар өске-даа чугула деп-шилгелиг чорудулгаларың хөгжүп турары-биле чергелештир капиталистиг хөй күүнелериниң политиказында реализминиң элементилери улам улуу-биле билдинип кээп турар. Ол хамыктың мурнунда Франциялга хамааржыр, ооң удуртукчулары — генерал де Голль, а ооң соонда президент Помпиду — каш чыл бурунгаар-ла Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа күүнелер-биле бот-боттарыга ажыктыг кады ажылдажылгаже тодаргай угланыышкынны алган болгай. Ол чорук канцлер Брандтыга баштаткан чаактың реалисчи даштыкы политиказы Европада байдалга дыка салдарны чедирген Германияның Федеративтиг Республиказынга хамааржыр. Ол чорук үр үеде Американың бүгү даштыкы политиказының угланыышкынын тодаргайлап келген «соок дайын» үелериниң хөй-хөй догмаларындан чайлаарынга беленин илергейлеп турарының чергеи-биле Американың Каттышкан Штаттарына база хамааржыр.

Өскө сос-биле чугаалаарга тайбыңга ынакшылдыг бистиң чайгылыш чок политикавыс болгаш болуушкунарың бүгү чорудулгазы социалистиг күүнелер-биле ажыл-хереки тайбың кожа-хелбөө догуннаашкынының үндезинниге чорударының эргежок чугулазын хүлээп көөрүнче капиталистиг делегейни чоорту киириш турар.

Турул турар европейжи кызыгаарларны хажыдып болбаның айыткан ССРЭ-биле ГФР-ниң, Польша биле ГФР-ниң арасында кереэлер, Барының Берлин талазы-биле дутуржулгаларның комплексизи, а ол ышкаш бөгүн ГДР-ниң найысылалында ат салдынып турар ГДР биле ГФР-ниң арасында харылзааларның үндезиннериниң дугайында кереэ, ГДР-ни дипломаттыг блокадалаарын шуут сокатканы — бо бүгү болза тайбынче болгаш айыл чок чорукче оруктан Европаның хөгжүлдезиниң быжыгын турар базымнары-дыр. Ынчаарга бо бүгү түүлдер болза, кым-бир кижиниң чаңгыс талалыг тиилелгези эвес, а улустар аразының харылзааларының угаан-сарыылдыг чоруктуң болгаш реализмниң улуг тиилелгези-дир.

Шиитпирлээри негеттинип турар улустар аразының чугула айтырыглары Европада ам-даа бар болбайн аан. Чижээ, Мюнхен албадаашкының күш чок болдурарының чугулазы, а ол ышкаш ГДР биле ГФР-ни КНО-га хүлээп алыры дээш ышкаш ындыг айтырыгларны адаарга-ла четчир. Ол айтырыгларны шиитпирлээри Европага улустар аразының харылзааларынга дайын сөөлүндеги үениң дургузунда шаптыктан келген шаптараазыннарны чайладырының чорудулгазын чеиишкиниг доозарының аргазын бээр ийик.

Делегейниң ийи дайыннары ооң орап-бажыңынче барыын түктеп, Европадан келген дээрзин бистиң улузувус билир. Бис 1941 чылды бодап чоруур бис. Ада-чуртуң Улуг дайынынга олген бистиң 20 миллион ада-чуртчуларывыстың дугайында турасканалды совет кижи бүрүзү чүрөөде ыдыктыы-биле кадагалап чоруур. Европаның дайын сөөлүндеги тургустунулгазының шимчеи дивеин быжыглаар талазыбиле төөгүлүг ажылды доозушаан, бо бүгүнүң дугайын экиан-биле билип турар бис. Ынчангаш бистер бөгүн мынча деп чугаалаар эргелиг бис: улустарның хосталгалыг антифашистиг демиселиниң түүнелдериниң чүү-даа чүве оскундурбаан, улуг тиилелгениң үре-түүнелдери кадагалаттынып арткан болгаш быжыглаттынган!

Дайын сөөлүндеги бүгү чылдарның дургузунда бистиң чорудуп келгенивис болгаш совет улусту база тайбың аңаа эргим бүгү кижилерни өөртүп турар түүнелдерни ам берген, Европага быжыг тайбыңны хандырарынче бодунуң шугумун Совет Эвилели кызымаккай үргүлчүлээр апаар. Бистер Франция-биле чаагай харылзааларывысты үнелеп турар болгаш бистиң ийи күүнелериивистің эткен чылын хүлээп алганы «кады ажылдажылганың принциптери-биле» дүүштүр ол харылзааларны хөгжүдер бис. ГФР-биле бүгү талалыг харылзааларны экижидеринче болгаш калбартырынче шугумну моон соңгаар-даа чорудар бис. Чижээ, бистиң чаагай кожа-хелбөөчивис Финляндия, а ол ышкаш Италия, Скандинав чурттар болгаш өске-даа хөй ындыг күүнелер-биле бистиң бот-боттарывыстың аравыста харылзааларывыстың практиказынче кирген база кирип турар ындыг турум чогумчалыг түүлдерни хөгжүдеринге белен бис. Бир эвес аңаа беленин боттарының талазындан хөрөк кырынга илередир болза, ындыг харылзаалар амдыызында чогумчалыг кылдыр аайлаттынмаан европейжи чурттар-биле-даа ук харылзааларны экижидеринге белен бис.

Ону чыылдырары дээш социалистиг чурттарның хөй чылларда туржып келгени айыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралы Европаның төөгүүнге чаа этеин ажыдар ужурлуг.

Ниити-европа чөвүлел хуралын эрттиреринге холбаштыр улустар аңаа улуг идегелди салып турар. Чөвүлел хурал Европага тайбыңны быжыглаарының үндезин айтырыгларын чугаалажыр көөр, «соок дайынның» тывылдыртакы сезгилдерни болгаш коргуп-сүртээр чорукту моон соңгаар болдурбазынга төпчүү салыр, даартагы хүнү дээш бүзүрелдиг болуруң европейжилерге бээр дээрзин олар маңан турарлар. Европа күүнелериниң болгаш чөвүлел хуралдың Европада эвес-даа киржикчилериниң—АКШ-тың база Канаданың аразынга харылзааларынга ооң чеиишкиниг ажылы ажыктыг, чаагай эки түүлдерни киирген турар ийик деп бодап турар бис.

Чөвүлел хурал ооң бүгү киржикчилериңе ажыктыг кайгамчыктыг түүнелдерлиг болуп доозулзун дээш орадаажыр апаар бис.

ССРЭ-ниң болгаш ооң эвилелчилериниң бодап турары-биле алырга, Европаның улустарының ийилл чок чоруунуң политиктиг принциптери чүге үндезилеттинген турар ужурлугул дээрзин бүгүдеге билдингир. Ол дээрге күүнелериниң кызыгаарларының бузулбазы, боттарының иштики херектеринге холгаарлашпазы, хамаарышпас чорук, деп эрге, күш ажыглаарындан ойталаары азы ону ажыглаар деп кыжаммазы болур.

Экономиктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылганың европа программазын ажылдап кылырын база-ла хүн чүрүмүнге тургузар үе келген деп бодап турар бис. Моон-биле холбаштыр ындыг айтырыг тургустунуп турар: Европада бактаап турар күүнелер аразының садыг-экономиктиг организацияларының — ЭЧД-биле «Ниити рынокту» аразынга ажыл-хереки харылзааларның кандыг-ла бир хевирлериниң үндезиннери тывылган туруп болур бе? Шынап-ла, бир эвес «Ниити рынокта» кирип турар күүнелер өске талага хамаарыштыр дорамчылаашкынның кандыг-бир орадажышкынарын кылырын шеглээр болза, база ниити-европа кады ажылдажылгазының амыдыралчы харылзааларының хөгжүлдезинге деткимче көргүзер болза, ийе, тургустунуп болур.

Культура адырының болгаш ылаңгыя идеялар солчуруунуң, информацияны калбартырының, улустар аразының харылзажылгаларының, кады ажылдажылга талазы-биле бөрөгөн талада база-ла кичээнгей салып турар дээрзин хаая эвес дыңнаар бис. Ындыг болганда маңаа бүзүрелдиг тодаргай медеглээрин чошкөреп көрүңер: Бир эвес ындыг кады ажылдажылга чурт бүрүзүнүң тускай догуннаашкынын, хоойлуларын болгаш чаңчылдарын хүндүлээриниң ёзузунга боттанган турар болза, база улустарның бот-боттарының угаан-бодалын байлакпыдарынга, оларның аразынга идегежириниң өзүлдеазинге, тайбыңның болгаш чаагай кожахелбөө чоруктуң идеяларын тургузарынга бараан болган турар болза, бис база ол дээш туржып турар бис. Туристи солчулганы калбартыры дээш база туржып турар бис. Янзы-бүрү чурттарның хөй-ниитизиниң аразынга калбак харылзажылгалар дээш, аныяктарны, төмөйлешкек мергежилдериң толээлекчилериниң аразынга ужуражылгалар дээш, коллективтиг болгаш амы-хууда-даа үндезиннерге хамаатыларның бот-боттарынче аалдажылгазы дээш туржып турар бис. Чаңгыс сөс-биле, бот-боттарын хүндүлежириниң ёзузуубиле, а ол ышкаш «соок дайынның» хөөнү-биле эвес, бот-боттарывыстың херектериниске холгаарлавазывыстың ёзузу-биле хөделир болаувусса, бо талазы-биле аргаларывыс эвээш эвес.

Ол ышкаш Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсегленнишкинни, бирги эллчегде Төп Европаның девискээринге кызырарының дугайында чугаалажышкыннар болуру билдингир болгай. Совет Эвилели ол чугаалажышкыннарны ышнгыны белеткээри болгаш ажыктыг кылдыр эрттирери дээш туржып турар.

Европага тайбыны быжыглаары — ол дээрге бүгү кижи төрелгетенниң салым-чолунга кончуг чутула болгаш улуг айтырыг-дыр. Үр үеде дайын ортүнүң өскүүн үнүп турган одаа болур Европа чаа дайынны катап өскүүтпезин дээш бүгү энергия болгаш чаныш-сыныш, чогу-дайе демисежин турар бис. Реакция, милитаризм, янзы-бүрү хевириниң реваншистери Европада херектериниң бүгү чорудулгазын эрткен үеже аткаар октаар дээр орадажышкынныгарындан ам-даа салдынмаан дээрзин эки билип турар бис. Ынчалза-даа ол боттанмас-даа. Дилте күштериниң дедзигүүрү — тайбының болгаш кады ажылдажылганың талазында болуп турар. Ынчангаш Европаның улустарының амыдыралындан дайын деп үчвени шуут-ла балай шыйын болур дээрзинге бүзүрээр бис.

Совет Эвилелиниң Американың Каттышкан Шаттары-биле харылзааларынга хамаарыштыр чүү чугаалаарыл дээр болза, ону СЭКП-ниң XXIV съездизи бодунуң резолюциязында ол талазы-биле бистиң сорулгаларывысты мынчаалдыр айыткан болгай:

«Тайбың кожа-хелбөө догуннаашкынының принциптерин практика кчрынга моон соңгаар-даа чайгылыш чок боттандырарын, капиталистиг чурттар-биле бот-боттарыга ажыктыг харылзааларны калбартырын съезд СЭКП ТК-га дагаын тур. Ол совет болгаш америк улустарының-даа эргe-ажыктарынга ол ышкаш бүгү-ниити тайбының-даа эргe-ажыктарынга харылдап турарын барымдаалааш, Совет Эвилели Каттышкан Штаттары-биле-даа харылзааларны калбартырынга белен. Оон-биле кады Совет Эвилели АКШ-тың агрессчи үүлгедиишкиннериңе удур, күш дөгөриниң политиказынга удур кезээде шиитпирлиг туржур».

Кандыг сорулгаларны салып турарывыс кончуг тодаргайдыр көрбес силер бе. Ол дээрге социалистиг күүнениң тайбыңга ынакшылдыг политиказының аңгы талазы-биле шугуму-дур. Партияның Төп Комитеди, Совет чазак ол шугумну амыдыралга чайгылыш чок боттандырып турар.

Бо чылдың чазыныңда Москвага президент Никсон-биле бистиң кылган чугаалажышкыннарывыс совет-америк харылзааларының хөгжүлезинге улуг базым болган.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында харылзаа байдалдарының үндезиннериң ийи тала кады тодаргайлааны онза чугула, ону кылырда ядролуг үе-шагда ол харылзаа байдалдарга тайбың догуннаашкындан өске кандыг-даа үндезин чок деп бүзүрелди олар барымдаалаан. Бо чылдың майда ат салдынган чогуур совет-америк документиниң кол утказы харын ында болуп турар.

Янзы-бүрү талаларга кады ажылдажылганы калбартырынга ийи таланың илергейлеттинген белен чоруу практиктиг бажымнары кылган. Дээди деңнелге ужуражышкыннар үезинде, а ол ышкаш дараазында болган совет-америк харылзажылгалар чоруп турда янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле кылдынган дыка хөй дугуржулгаларны барымдаалап турарын ол.

Ракетага удур болгаш шавар халдаашкының стратегиг чепсектериниң талазынга совет-америк дугуржулгалар чепсегленнишкиннериң амгы үедеги болгаш эң күүлүг хевирлерин алыс утказы-биле алырга төөгүде бир-ле дугаарында материалдыг ёзу-биле кызыгаарлап турар. Ынчалза-даа аңаа доктаап каарын болавайн турар бис. Москвага дугуржуп алдынган күүллер быжыглаттынган болгаш калбарган турар ужурлуг. Ол айтырыглар талазы-биле үргүлчүлеп турар чугаалажышкыннарның сорулгаларының бирээзи — Түр дугуржулганы үргүлчүүү болдурарының аргазын тывары ол болур. Чепсегленнишкиннери кызыгаарлаарындан оларны чоорту кызырарынче, а ол ышкаш оларны шынар талазы-биле сайзырангайжыдарының кандыг-бир лимиттерин доктаадып тургузарынче канчаар шилчиринин дугайын бодаар болза, база багай эвес болур ийик.

Экономиктиг айтырыглар талазы-биле элээн каш дугуржулгаларга АКШ-биле ат салган бис. Оларны амыдыралга боттандырары ол талазынга улуг хемчээлдиг болгаш үр үеде кады ажылдажылгага баазаны тургузуп болур. Ол чорук оон биле кады ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында политиктиг байдалды кадыкшыдарынга база идиг берип. Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының кол сорулгазынче — быжыг тайбынче улам бурунгаарлаарын чиңгеер ийик.

Бир эвес ийи күүне — ССРЭ биле АКШ — Москва чугаалажышкыннарының үезинде кады төлевилеп алганы оруктан шынап-ла бурунгаарлаарын күзээр чүве болза, моон соңгаарны харылзажылгалар үезинде ийи чурттуң улустарының болгаш бүгү-ниити тайбының чаагай чоруунга таарыштыр чаа дыка улуг базыннар боллунар аргалыг кылдыр болап турар бис. Ынчаарга мындыг түүлдү база онзалап демдеглезе чолгуур — хөй түүлдер чоокку үеде болуушкунар ханчаар калбара бээринден, чижээ, Вьетнамда дайынны соксадыр дугайында айтырыг кандыг эргилделиг болурундан хамааржыр.

Эштер! Тайбының, чаагай кожа-хелбөө турарының болгаш улустар аразында найыралдыг принципиалдыг үндезиннерин барымдаалааш, Совет Эвилели Азияга коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузарының идеязын көдүрүп үндүрген. Бистиң санаалывыс Кылатты «кичээндирер» азы «бүзээлээр» сорулгалыг дээр аяанныг бадыткалдар чамдык ийысылалдардан неттерген үнүп турар. Ындыг бадыткалларда кандыг-даа үндезилээн барымдаа чок. Бис харын чүвениң ужурун КУР ындыг системаның деп эргелиг киржикчизи болу бээр кылдыр билип турар бис.

Келир чылын совет-япон чугула чугаалажышкынар болур ужурлуг. Оларның сорулгазы — делегейниң ийиги дайынының үезинден бээр артын келген айтырыларны таарыштыр шиитпирлээри, бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларны кереэлиг үндезинге тургузары болур. Чугаалажып турар бүгү айтырыгларның талазы-биле кайы-кайызынга таарышкан дугуржуушкунуң чедип алырынче түткүл салып турар бис. Ынчалза-даа, чугаалажышкыннардан таарымчалыг түүнелдерни япон тала база шак ындыг түткүлүн илергейлээн таварылгада харын манап болур деп чүве билдингир. Совет Эвилели болуунуң талазындан Япония-биле өзулуг чаагай кожа-хелбөө харылзааларны тургузар дээш туржун турар.

Бодунуң догуннаашкынының баштайты чылдарындан эгелээш-ле Совет Эвилели чепсегленнишкиниң дүжүрер дээш демиселди чорудуп турар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин, оны тарадып неттерериң хорудаары, бактериологтуг чепсектуң хорудаары чергелиг өске-даа ындыг айтырыглар талазы-биле каш-даа чугула кереэлерни чарарын сөөлгү он чылда бистиң чуртувустуң эң идепкейлиг-киржилгези-биле чедип алыр аргалыг болган. Ол бүгү дээрге чепсегленнишкиниң дүжүреринин чыл демдеглелинде чүгле эге арыннар болуп турары билдингир. Ол чыл демдеглелиниң дараазындагы арыннарын мырыай сөөлгү арынга чедир — чепсегленнишкиниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринин арыннарына чедир кады долдурарынче бүгү чазактарны, делегейниң бүгү улустарын кыйгырып турар бис.

Делегей харылзааларына күштү ажыглавас дугайында болгаш ядролуг чепсекти ажыглаарын менгеде хоруглаар дугайында резолюцияны база-ла бистиң инициативавыс-биле Кол Ассамблеяның хүлээп алганы делегей амыдыралының улуг болуушкуну болу берген. КНО-нуң од шиитпирин боттандырып күүседири-биле ядролуг чепсекти бот-бодунга удур ажыглаарын хоругдаарын киириштир, күштү ажыглавас дугайын ядролуг чепсектиг күүнелериниң кайызы-биле-даа дугуржуп алырына база оларның-биле ол дугайында хүлээлгелерни болур чогуур-биле ажылдан кылырына Совет Эвилелиниң белениин дугайын медеглеп турар бис.

Империализмниң делегейинде салдарлыг белүктер «күш дөгөриниң» политиказын чорударындан ам-даа ойталаваныл бис чүвени боттуу-биле көөр болганычыста, эки билип турар бис. Оларның эгелээни чепсекти эндере бүдүрер чорук ам-даа үргүлчүлевишаан болгаш тайбыга кыжаныышкынны тургузуп турар. Бистер болгаш бистиң эвилелчилеривис оортан эргежок чугула түүнелдерни кылбайн барып черле шыдавас бис. Ынчаза-даа бистиң даштыкы политикавыстың тайбыга ынакшылдыг үгланыышкыны өскерлиш чок, ынчаарга агрессияның база дайынның күштериңе удур демиселге тайбыга ынакшылдыг күштериңе аргалары амгы үениң байдалында кажангызындан-даа артык улуг. Делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруунун белдирлерин кошкадырын, удурланышкан ниитилел системазының күүнелери-биле чогумчалыг эки, харылзааларны тударын туруштуг чедип албышаан, Совет Эвилели керектү дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының болгаш тайбынны быжыглаарының угланыышкынынче моон соңгаар-даа чорудар апаар. Оларның талазындан бистиң политиказысты бир эвес таарымчалыг кылдыр көөр болза, — дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкыны туруштуг болур, тайбың кожа-хелбөө догуннаашкын — күүнелер аразында харылзааларның бүгүдениң хүлээп көргени норма-чижээ болгаш турар деп бүзүрелдии-биле чугаалап болур. Ол чүл дээрге, бистиң планетавыска тайбың ёзулуг быжыг, делегейиң чаа дайынының айылы чайаттынган турары ол болур ийик. Бистиң партиявыстың, бистиң күүневистиң даштыкы политиказы ол сорулганы чедип алырынче углавган.

Капиталистиг болгаш социалистиг ийи системаларның аразынга аңгы демисели—политикага-даа, экономикага-даа, ылаңгыя идеологияга-даа үргүлчүлээр апаар - дээрзин СЭКП барымдаалап келген болгаш барымдаалап-даа турар. Оон өскээр болбас-даа ужурлуг, чүге дээрге социализмниң болгаш капитализмниң мировоззрениези база аңгы талазыбиле эчис сорулгалары удурланышкак болгаш эптеш чок. Ынчалзажок, төөгү талазы-биле чайлаш чок ол демисел дайынкар-биле, айылдыг чөнгээлер-биле, чевсегленнишкиниң контроль чокка эндере бүдүрери-биле кыжаммас оруукче шилчээн турарын чедип алырын оралдажыр апаар бис. Ол чорук бүгү делегейге тайбының хереэнге, бүгү улустарның, бүгү күүнелериниң эрге-ажыктарынга кайгамчык улуг ачы-дуза болур ийик.

Тайбыны камгалаар херекке кады ажылдажырыга белен бүгү чазактар-биле кады ажылдажырыга чайгылыш чок күзел-соруун Советтериңи чурту илергейлевишаан, тайбыга ынакшылдыг хөй-ниити-биле, бүгү чурттарның улустары-биле кады ажылдажылганы хары угда деткип, чайгылыш чокка калбартып турар. Тайбын дээш демиселге чаа аргалар хөй-ниити организацияларының болгаш массалыг шимчээшкиннериңиң мурнуында амгы үеде тыптып келген. Оларның ажыктыг ажыл-чорудулгазына совет хөй-ниити моон соңгаар-даа идепкейлиг киржир аваар. Тайбынга ынакшылдыг күштериңе ам болур бүгү-делегей конгреси улустарның тайбын дээш демиселинге улуг рольду ойнаар дээрзинге бүзүрээр бис.

Эштер! ССРЭ-ниң тургустунганының эге үезинде бистиң күүневистиң даштыкы политиказын тодаргайлаан дараазында характеристиканы оон алдарлыг юбилейниң хүнүнде номчуурга совет улус дээш, бистиң ленинчи партиявыс дээш улуг чоргааралдың сагыш-сеткили хайныгын келир-дир: «Совет республикаларының улустарының аңы-дуумалышкы кады ажылдажылгазынга үндезилээш, шак ынчаар тургустунган эвилелдиң күүнези бүгү улустар-биле тайбыны камгалаарын бодунуң эчис сорулгазы кылдыр салып турар». Совет Эвилелиниң тургустунганы-биле холбаштыр «Делегейниң бүгү улустарынга болгаш чазактарынга» ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң Президиумунуң Кыйгырыында шак ынчаар бижээн. Оон ынай ында: «Совет Социалистиг Республикаларының Эвилели дарлаткан улустарының алызындан эвилелчизи болбушаан, бүгү улустар-биле тайбын болгаш найыралдыг харылзааларны база экономиктиг кады ажылдажылганы күзеп турар деп база айыткан. Совет Социалистиг Республикаларының Эвилели бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эрге-ажыктарының боттанырынга идиг бээрин бодунуң сорулгазы кылдыр салып турар. Балтий, Кара болгаш Ак далайлардан эгелээш, Оожум океанга чедир канчаар-даа аажок делгем девискээрде улустар аразының аңы-дуумалышкы чоруун болгаш күшажылдың харылзаазын боттандырын чорудун, оон-биле чергелештир бүгү делегейниң улустарының эп-найыралдыг кады ажылдажылгазынга идиг бээринче чүткүл турар».

Чартык чүс чыл эрткен. Ол дээрге, аңаа-ла каас-коя сөстер эвес-тир деп чүвени ам бүгү делегей көрүп болур. Совет Эвилели бодунуң төөрүттүнген шагында-ла дакгыраглаанчүүлү болур социализмниң болгаш тайбының тугунга шынчы турыштут. Совет Эвилелиниң бежен чыл болганының байырлыг хүнүнде бистер бүгү делегейге база катап: Коммунистиг партия, бистиң күүневис, совет улус тайбының болгаш улустар аразынга найыралдың политиказы — ленинчи даштыкы политиканың тугун моон-даа соңгаар бүзүрелдиг болгаш улам бедик тудар! — деп, медеглеп турар бис.

IV. Совет Эвилели СЭКП-ниң XXIV съездизинің айыткан оруу-биле чоруп орар

Эргим эштер!

Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш социал деңнелгезинин калбак программазын айыткан СЭКП-ниң XXIV съездизинин шиитпирлерин күүседир дээш совет улус барыын ийи чыл иштинде ажылдан келген. Съездиниң салган сорулгалары хемчээл талазы-биле дыка улуг болгаш дыка нарын боов турар. Херектиң ужуру чүдел дээрге, бистерниң, коммунистерниң оожургал чогувуста Бистер улустуң амыдыралын экижидеринге, оон аас-кежинге болдунар-ла хөй түүлдерни — болдунар-ла дургени-биле кылырын күзээр бис. Ол дээрге, бистиң партияның онзаланчак түүлдериниң бирээзи-дир.

Оон база бир өске онза түүлү — партия улустуң эргежактары дээш чүгле бодуң демисежин турар эвес, харын-даа ол демиселче чопшу көдүрүп, ажылчы чоннарның эң калбак массаларын бодунуң соонче элертип биликинде. Улус партияга бедик идепкейлиг, күш-ажылчы массалыг маадырлыг чоруу-биле харылдап турар.

Байырлал мурнунуң бо айларында ниитилел-политиктиг болгаш күш-ажылчы эгелээшкиннер хөй сайныг болгаш хөй хевирлериг боон турар. ССРЭ-ниң 50 чылын төлептиг ужуражыры дээш социалистиг чарыштын үезинде чурттуң ангы-аңгы булунарынга, үлетпүрүнүң, тудутнуң, транспорттуң болгаш көдээ ажыл-агыйның тус-тус адырларынга кайгамчыктыг эгелээшкиннер тывылгылаан. Хоорайларның, областарының болгаш крайларының дыка хөй бүдүрүлге коллективтери, ажылчы чоннары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарының күселиби-биле чыл планын хуусаазындан эрте күүседирин, бүдүрүлгелерниң болгаш агрегаттарының төлевилээн күүлерин хуусаазындан эрте шингээдип алыр, ажылдакчыларның санын көвүдетпейн турган продукция бүдүрүп үндүрерин көвүдедирин хүлээнгеннер. Шөлдериңи ажыл-ишчилери күүнеге тараанны болгаш хөвеңни пландан ажыр дужаарын хүлээнген. Чиик үлетпүрге «Муя-муннуң керээзи» деп шимчээшкин база ол ышкаш «15 республиканың 15 шалынчы ээлчээ» деп кыйгырының адаа-биле болуп турган чарыштар оон-даа хөй ындыг хевирлер тывылгылаан. Бо бүгү болза, эштер, улусчу инициативаның ёзулуг-ла үнер дөзү, бистиң ниитилелдиң амыдыралчы күжүнүң төнмес дөзү-дүр.

Коммунистиг тургузуушкунуң үезинде күш-ажылдың ёзулуг маадырлары, бистиң, совет амыдырал хевириниң кижилери тыптып. Олар бедик угаан-медерелдиг болур чоруктуң үлегерин, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң үлегерин көргүзүп турарлар. Боттарының бүгү күжүн, боттарының бүгү мергежилин улустуң хөрээнге берип турар бистин ол бөдүүн, кыымаккай ажыл-ишчилеривисти маңаа, бо индирдеи, шуут адапсаазы кээр-дир. Ынчалза-даа оларны маңаа кижи адап-даа четпес болгай. Эштер, оларның саны мун-мун, он-он, мун, миллион-миллион. Боттарының ажылхеректери-биле бистин Ада-чуртувусту алдаржыт-пайн турар күш-ажылдың мурнакчылары чок ындыг коллектив, ындыг район округ, область азы край, ындыг республика чок. Бистиң Төрээн чуртувустуң кайгамчык оолдар болгаш кыстары олар коммунизм тургузуукчуларының бирги одуруунга чоруп, оларның үлегер-чижээн миллион-миллион ажыл-ишчилер эдерип турар. Совет кижилер оларга чоргаарланып, оларны алдаржыдып, олар-биле деннежип турар.

Партия Төп Комитеди, чер-черде партия, совет, профсөвилел болгаш комсомол организациялары ажыл-ишчилериң кайгамчыктыг эгелээшкиңери бүгү чуртка неттерезин дээш хөй түүлдерни кылган. Сөөлгү айларда парлалганың арыннары, телевиденниң болгаш радионуң сөөлгү медээлери улуг тулчуушкун шөлүнден кылган дайынчы медээлер ышкаш сагындырын турган. Боттарының хүлээлгелерин күүсеткенинин дугайын, күш-ажылчы чарышка чедип алган тиилелгелериниң дугайын ажыл-ишчилериң янзы-бүрү отрядтары чурттуң бүгү-ле булунарындан рапорттан турган.

Советтер чуртунуң ажылчы чоннары боттарының сөөгүн эллээн, алдарлыг юбилейге эки күш-ажылчы белектерлиг ужурашкан дээрзин ССРЭ-ниң 50 чылынга алдар болдурган бүгү улустуң чарыжының түүнелдери көргүзүп турар. Чарыштын тиилекчилериниң чеиишкиниериң Төрээн чурт үнелеп демдеглээн. Ажылчы чоннарның үш мун ажыг коллективтери СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң юбилейлиг Хүндүлел демдээ-биле шаңнаттырган. Шаннаттырганнарга байыр чедирбишаан, совет улустуң чаагай чоруу дээш ажыл-ишке оларга чаа-чаа алдарлыг херектерни күзеп каалыңар, эштер!

Бо беш чылдың ийиги чылының төнчүзүнде бис үлетпүрүнүң кол чугула адырларының дыка өскенинин дугайын хереглеп турар көргүзүглериг боон турар бис. Чүгле чаңгыс 1972 чылда бүдүрүп үндүрген үлетпүр продукциязының хемчээли дайын мурнундагы бүгү беш чылдарның продукциязының хемчээлинден 2 катап ажып турар дээрзин чугаалаарга-ла четчир. 1971—1972 чылдарда чурттуң заводтары болгаш фабрикалары сескн беш чылдың баштайгы ийи чылынга

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң уланчызы

(Эгези 4-кү арында).

бес!» деп дәәштиг лозуңнуг шимчәәшкин тыптып келген. Тараа дәәш ёзулуг демисел калбарган.

Сибирьжилер, уралчылар, Казахстанның ажылчы чоннары сөзүн әәләәннер, чурттуң идегелин болгаш бүзүрелин шынзыктырганнар. Олар чаагай дүжүттү өстүргеш, ажаап алыышкынга эрес-шудургу ажылдааннар. Казахстанның көдээ ажылагыйының ишчилери Төрәән чуртка 17 миллион тонна ажыг, азы миллиард пуд ажыг тарааны бергеннер. Сибирьниң болгаш Уралдың тараажылары күрүне шыгжамырынче барык 17 миллион тонна тарааны урганнар, чүгле чаңгыс Алтай край 5 миллион тонна ажыг тарааны берген. Бедик организастыг болганының болгаш шалыпчы ажылдаанының ачызында Россия Федерациязының, Украинаның төвүнүң болгаш мурнуу чүгүнүң әләән областары база автономнуг республикалары, Белоруссияның, Молдавияның, Прибалтиканың, Закавказьеңиң болгаш Ортаа Азияның республикаларының колхоз, совхозтары багай эвес дүжүттү алган болгаш күрүнеге тараа садарының планнарын ажыр күүсеткен.

Ол бүгүнүң түңнелинде чуртка ниитизи-биле тараа чыылдазы 168 миллион тонна, азы 10,3 миллиард ажыг пуд четкен. Ол дәәрге сески беш чылда чылга онааштыр тараа чыылдазының деңнелинден әләән бедик көргүзүг-дүр. А күрүне белеткелдери 60 миллион тонна болган. Ол болза доктааткан планның хемчәәли-дир, ынчалза-даа моон дәәре байдалдарда алза чогуур дәән бодалывыстан эвәәш-тир.

Бистиң кайгамчыктыг хөвеңчилеривистиң дугайында онзалап чугаалавайн барып болбас. Бо чылын оларның ажылжы база аажок берге болган. Агаар-бойдустуң байдалы хөвеңге база аар-берге болган. Ынчалза-даа чурттуң ак алдыныың тывыкчылары оон далдараван. Партия хуралдарынга, бүдүрүлгелериниң чөвүлел хуралдарынга, республикалар аразының Ташкентиге болган ужуражыышкынынга Ортаа Азияның, Казахстанның болгаш Азербайджанның хөвеңчилери бедик хүлээлгелерин алган. Олар чаагай дүжүттүг эрткен чылдаазындан хөй: чеди миллион чүс үжен беш муң тонна хөвеңни улуска бээрин аазаан. Күжениишкинниг болгаш кызымаккай ажылдаан. Ынчаңгаш олар сөзүн алдарлыы-биле әәләән. Алган хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүсеткен. 'Эрткен бүгү төөгүнүң дургузунда турганындан хөвеңниң әң улуг ниити чыылдазы алдынган. Күрүнеге 7,3 миллион тоннаны саткан. Олардан үчүле чаңгыс Үзбекистан безин 4 миллион 700 муң тоннаны берген.

Ындыг болганда, чуртувустуң колхоз, совхозтарының ажыл-ишчилери улустуң хереглелдерин ханы билгеш, партияның кыйгырыларынга боттуг ажыл-херектөр-биле, күш-ажылчы шылгаралдар-биле харыылап турар деп, бүрүн бүзүредиг чугаалап болур бис, эштер. Партия, совет улус ол шылгаралдарны база бедин-биле үнелеп турар. Көдээ ажылагыйның бөлүк хөй-хөй мурнакчылары орденнер-биле болгаш медальдар-биле мындаа чаа шаңнаткан, ынчаарга оларның хөй-хөйүнге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп атты тывысканын демдеглээри өөрүнчүг-дүр. Ол кайгамчыктыг ажыл-ишчилерге алдар болгаш мактал!

Бистиң чуртувустуң кайы хире өскенин, бистиң сайзыраңгай социалистиг ниитилеливистиң кайы хире быжыын болгаш кадык-чаагайын көдээ ажыл-агыйга кончуг таарымча чок бо чылдың дуржулгазы база катап бүзүрелдиг көргүстү, эштер.

Революция мурнундагы үелерде азы Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында ындыг ширинн кыш болгаш ындыг үр кандаашкын әң берге уржуктарга, чурттуң хөй-хөй девискәәрлеринге аш, халаан болурунга чайлаш чок чедирер ийик. Ам дәәрге, амыдыралдың көргүзүп турарындан алгаш көөрге, ындыг бергелерни ажыш шаңгыр күштерлиг-дир бис. Биәәде халаан болурунга чедирги дег болуушкунар ам бистиң хөгжүлдевистиң оруунга берге-даа бол, ажыш әртип болур моондак болур апарган.

Әртемденнериң болгаш тускай әртемнигленриң чижеглей санап көргенин ёзугаар алырга, бо чылдың агаар-бойдус байдалы дег бергелерге 1955 чылдың агротехниказының деңнели-биле амгы тарылгавыс шөлүнден 90 миллион тоннала хире тарааны ажаап алган турар ийик бис. Ынчаарга бис бо чылын 168 миллион тоннаны алганывыс болза, шуутла эвәәш эвес чаалап алышкын-дыр. Бо дәәрге — чер ажылының культуразының, бедәәнинің, колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, агрономнарның ажыл-ижиниң организастыының көргүзүү, көдээ ажыл-агыйга бистиң үлетпүрүвүстүң көргүскен улуг дузаламчызының түңнели, көдээ ажыл-агыйны көдүрер талазы-биле бистиң ниити күжениишкиннеривистиң түңнели-дир.

Тараа культураларының болгаш картофельдиң кандаашкынга таварышканының уламындан тодаргай чидириглерге, бодавыже, таварышкан бис. Ынчаңмыже оларны көдээ ажыл-агыйга-даа, үлетпүрге-даа күжениишкинниг ажыл-иш эгиткен болгаш эгидер-даа ужурлуг. Бергелер барында маргылдаа чок, ынчалза-даа чурттуң болгаш ооң хамаатыларының амыдыралының өй-тавындагы байдалы өскерилбес. Чоннуң хандырылгазының эргежок чугула деңнелин хандырар хемчеглерни моон соңгаар-даа база алыр бис.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче алган партияның шугумунуң шыныын эртиш турар чыл бүрүнү-биле бадыткаан. Ооң-биле кады ол көрдүнген хемчеглерни амыдыралга дүргени-биле боттандырары, бо угланыышкынче күжениишкиннерни көвүдедири эргежок чугула дээрзин бүзүрелдин-биле көргүзүп турар.

Агротехниканың негелдерини сагыш, үрезин талазы-биле ажылды эки тургузуп, чемишчидилгелерни шын ажыглап, суг-ажыл-агый тургузуушкуннарын ажыглап турар ажыл-агыйлар агаар-бойдустуң уржуктарындан эвәәш когаралдарга таварышкан дээрзин бо чылдың дуржулгазы көргүскен. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ажыл-херекти эки чоруткан чөрлерге кандаашкынның уржуктары ындыг аар-берге болбаан. Ынчаңгаш бойдус бойдузунда-ла, а ажылажылында болгай, ындыг болганда, агаар-бойдустуң таарымча чок түүлдериге удур демиселге әң дээре чепсек—ажыл-агыйны чорударының бедик культуразы, идепкейлиг, эрес-маадырлыг күш-ажыл-дыр, эштер.

Амгы үениң техниказының аргаларынга болгаш коммунистиг тургузуушкунуң негелдерингe ёзулуу-биле дүгжүп турар ындыг деңнелге чедир бистиң көдээ ажыл-агыйывысты көдүрер — партияның салган сорулгазы мындыг-дыр. Ынчаңгаш хову-шөлдөриң ажыл-ишчилериниң демниг ажылы-биле, үлетпүрүүн талазындан көдээге улам калбак деткимчеан-биле, бүгү улустуң күжениишкиннери-биле бис ол сорулганы партияның удуртулгазы-биле чедип алыр бис.

Үлетпүрде болгаш көдээ ажыл-агыйда совет кижилериң чүткүлдүг ажылы, оларның күш-ажылчы чеднишкиннери партия съездизиниң түүлдүг деп көргени чоннуң чаагай чоруун улам эжижидериниң программазын чайгылыш чокка боттандырар арганы бээр. Ол угланыышкынга боттандырган хөй хемчеглериң дугайын силер эки билир болгай силер, эштер. Маңаа чүгле ийи чурагайдан адап көрейн: 1971 болгаш 1972 чылдарда 34 миллион хире кижиниң ажыл төлевири, пенсиялары болгаш стипендиялары бедәән. Ол чылдарның дургузунда 23 миллион хире кижи чаа квартиралларже көжүп кирген.

Ынчаңгаш, ниитизи-биле алырга, Совет Эвилелиниң экономиктиг күчүзүнүң улуг өзүлдези болуп турар-дыр,— бис эңаа шуптувус өөрүп турар бис. Өндүр улуг юбилейниң хүнүвде ол дугайын долу үн-биле чугаалап болур-даа, чугаалаар-даа ужурлуг бис. Ынчалзажок улуг байырлалдарыңдаа хүнперинде, ажыл-иживистиң-даа үезинде бистер үүгле чедиишкиннеривисти эвес, харын хожудап турар черлерни болгаш четпестерни эки билип, оларны дүргени-биле чайладырынче чоннуң кичәәнгейин болгаш күжениишкиннерин мөөнеп турар бис. Ынчаарга, бисте четпестер ам-даа бар болдур ийин.

Ам оларны тодаргай савап турган хөрөө бар деппе,— бистер, коммунистер, бот-шүгүмүүлелчи улус болгай бис, ынчаңгаш ол четпестериң дугайын шыңгызы-биле болгаш тодаргайы-биле чаңгыс удаа эвес чугаалажып келген бис. Оларның иштинден әң-не боттуу чүдел дээрге, байлак иштики курлавырларны, интенсивтиң, шынарның факторларын улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге амга чедир-ле четче эвес болгаш үре-түңнелдиг эвес ажыглап турарында-дыр. Дыка хөй адырларда, хөй-хөй бүдүрүлгелерде, тудугларда, колхозтарда болгаш совхозтарда күш-ажыл чарыгдалдарын, а ол ышкаш чиг-эттиң база материалдарның чарыгдалын кызырарын оожум чорудуп турар-дыр.

Ам кол-сорулга—ол дээрге угланыышкынны шыңгыы өскертири ,ажыл-агыйны чорударының интенсивтиг аргаларынче күжениишкинни угландырары, экономиканың үре-түңнелдиг чоруун шыңгыы бедидерин ооң-биле хандырары болур. Чугаа болза, экономиктиг өзүлде улам-на улуг чергеин-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң база әртем-техниктиг дешилгени дүргедедириниң аргазы-биле, ажылдап турар бүдүрүлге күүлерин әң-не долу ажыглаарының аргазы-биле, ажыл-агыйга салдынган рубль бүрүзүнүң, ажыглаан металлдың, одалганың, цементиниң, чемишчидилгениң тонна бүрүзүнүң әгидиишкинин бедидериниң аргазы-биле болдунган турар ужурлуг дээрзиниң дугайында болуп турар.

Партияның XXIV съездизиниң негээни экономиктиг политикага эргилденің алыс утказы ында. Бо беш чылда улус ажыл-агыйының мурнунга салдынган хөмчәәл талазы-биле аажок улуг сорулгаларны үүгле ындыг үндезинге чедиишкиниг шиитпирлеп болур. Ажылчы чоннарның чаагай амыдыралының дыка өзүлдезин, келир үеде ажыл-агыйны дүргеп хөгжүдериниң болдунар аргазын, чурттуң камгаланыр аргалыын чогуур деңнелге тургузарының хереглелин хары угда хандырарына четчир хөрөңгилерни болгаш курлавырларны үүгле экономиканың үре-түңнелдиин бедидериниң үндезининден тып ап болур.

Беш чыл планының онаалгаларын күүседир чорук күш-ажылчы улуг күжениишкинни, аажок улуг энергияны болгаш организастыг чорукту, турғустунуп кээп турар айтыырларны шиитпирлээринге чогаадыкчы база дидим чорукту негеп турар дээрзин партия экизи-биле билип турган. Бир эвес бис бүгү ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганы әң-не бедик деңнелче көдүрбес болзувусса,' экономиканың үре-түңнелдиин бедидеринче ёзулуг эргилдени кылбас болзувусса, салдынган сорулгаларны шиитпирлээри берге дээрзи чогум-на ынчаңгаш чаңгыс удаа эвес демдеглеттинип келген. Ону чедип алза чогуур ужурлуг кол-кол угланыышкыннар-даа билдингир. Ол дээрге планнаашкынны болгаш эргелеп-башкарарының бүгү системазын болбаазыраңгайжыдары-дыр. Ол болза, күжениишкинниг планы алырынче, курлавырларны мобилизастаарынче, улуг әгидиишкин-биле ажылдаарынче министерстволарны болгаш бүдүрүлгелерни албадап болгу дег, шак ындыг экономиктиг байдалдарны тургузарыдыр. Маңаа бистиң Күрпланыбыстың, министерстволарның болгаш чазактың өске-даа органнарының кылыр чүүлдериле хөй.

Ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганың кандыг-бир участоктарын удуртурун партияның бүзүрөөн кижилери ол удуртулганың аргаларын болгаш стильдерин могат-шылаг чок сайзыраңгайжыдар ужурлуглар. Олар чаа чүүлдерни дораан долу билген, идепкейин көдүрер, әртем-техниктиг дешилгениң ажыдын турары бүгү аргаларны ой-шаанда ажыглаар ужурлуг. Четпестерге, ажылга ёзу барымдаалаар кандыг-даа чүүлдерге большевикчи эптеш чок болур чорук, әң эвәәш курлавырларны чарыдан турган, улус ажыл-агыйынга әң-не көвей ажыктыг чүүлдү алыры дәәш ханы партийжи харыысалга удуртукчу бүрүзүнге чарылбас мөзү-шынар болган турар ужурлуг.

Эштер! ССРЭ-ниң юбилейин Чаа чылдың бүдүүзүнде демдеглеп турар-дыр бис. Ам келир чыл онза ужур-дузалыг — бо дээрге бүгү беш чылдың салым-хуузунга шиитпирлиг хамаарылгалыг үшкү чыл болур. Сорулга чүл дизе, чоокта чаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының бадылаанны келир чылдың кол планныг онаалдаларын үүгле чедиишкинниг күүседиринде эвес, харын ону дыка бедидери, дараазындагы чылдарга эргежок чугула магадылалды тургузуп алыры болур.

Ону чүүң күсели-биле кылып ап болурул? Бирги әәлчегде — ол дугайында бистиң чугаалажып турарывыс бисте бар болуп турар улуг курлавырларывысты сайгарганының күсели-биле чедип алыр бис. Ону камналга чурумун шыңгыы сагыш, күштү болгаш дериг-херекселдерни ажыглалга киирер объектилерге мөөнеп, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап база ажылга организастыг болур чорукту бедидип турган чедип алыр апаар.

Ол бүгү-биле база кызыгаарланмас бис. Бир эвес станоктарда азы ховуда, мал фермазында, әртем-шинчилел институдунда азы амыдырал-хандырылгада ажылдап турар кижилер боттарының чүлдү-чүрөөнден, сагыш-сеткилинден ажылга бердинмес болза, кандыг-даа эки планнар күүсеттинмейн, баар. Бодунуң чуртунга, социалистиг Төрөөн чуртунга ынакшыл-биле сицинккен бедик организастыг күш-ажылчы энергия кайгамчык чедиишкиннерни чедип алыр аргалыг. Баштайгы бешки чылдарның чылдарында-даа, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында-даа, дайын соолуңдеги катап тургузуушкунуң болгаш тайбың тургузуушкунуң чылдарында-даа, массаларның эрес-маадырлыг болгаш күш-ажылчы энтузиазминиң чылдарында-даа биске шынап-ла ындыг турган.

Ам бо хүннерде-даа чуртта социалистиг чарыш кончуг калбаргап. Мурнакчы коллективтерниң, фермаларның, бригадаларның, колхозтарның болгаш совхозтарның ажылдакчылары мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедириниң талазы-биле хүлээлгелерин алганнар. Краснодар крайның көдээ ажыл-ишчилери тарааны болгаш чер ажылының оске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш социалистиг чарыштың әгелекчилери болганнар. Мурнакчы бүдүрүлгелериниң ажылчы чоннары үлетпүрүүн, тудугнуң болгаш транспорттуң бүгү адырларынга бедик көргүзүглерни чедип алыры дээш социалистиг чарышты калбартканнар.

Мооң-биле холбаштыр ажыл-херектиң бир ындыг талазынче качәәнгейни күштелдирзе чогуур. Социалистиг чарыш, массаларның дириг чогаадыкчы чоруу болганда, үүгле мурнакчыларны идепкейлиг деткиирин болгаш шаңнамактаарын эвес, ооң-биле кады ким хожудап азы шүүшпеп, ак сеткилдиг эвес ажылдап турарыл, ындыгларны илередирин база негеп турар. Үүгле долу күш-биле ажылдап турарларның дугайында эвес, харын ким шүүшпеп, күжениишкин чок ажылдап турарыл, оларның дугайында кижилер база билзин дээш ындыгларны чоп мурнунга ажыы-биле илередир херек. Кажан хүлээлгелер хүлээп ап турда чамдыктарывыс ажок шуугаар, а кажан оларның күүседлезиниң түңнелдерин үндүре бээрге, ылаңгыя ол түңнелдер эки эвес болза, ыыттаашпас болгулаар үүлдер бисте база бар. Мынчаңгаш тиилекчилери билдингир, а тиилеттиргеннер билдинмес ындыг болгулаар ышкажыл. Шак ындыг чоруктан социалистиг чарыштың алыс утказы — херек кырында күш-ажылчы чарыш, херек кырында күш-ажылчы маргылдаа, биргээр чугаалаарга, В. И. Ленинниң онзагай ужур-дузалыг деп санап чораан факторлары оон илеревейн баргылаар.

Күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү дээш, бүдүрүлгеге әң дээре көргүзүглер дээш, продукцияның бедик шынары дээш демисел бүгү улустуң херөө болган турар кылдыр ажыл-херектя ынчаар организастаар херек.

Хоорайның болгаш көдээниң ажылчы чоннарын кыйгырып, шуут мынчаар чугаалап турар бис: 1973 чылдың планы күүседири силерниң холунарда, эштер! Бистиң ажылчын аңгывыс, бистиң тараачыннарывыс, интеллигенциявыс партияның кыйгырыынга чаа-чаа күш-ажылчы чеднишкиннер-биле харыылап, беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылының даалгаларын чедишкиниг күүседир дээш күштерин харамнаанмас дээрзинге бүзүрээр бис.

Эштер! Үениң өөү келген амгы сорулгаларынче кичәәнгейни мөөнневишаан, бистиң бурунгаар хөгжүлдевистиң перспективаларының дугайын утпайн турар бис. Большевиктер ол дугайын кажан-даа утпайн чораан. 1918 чылдың апрельде-ле, кажан Совет эрге-чагырга үүгле чаа тургустунган, хамаатыдайының өртү кыптыгып база үрегдел, хоозурал нептерээн турган үеде-ле, Ленин «Россияның үлетпүрүн чаарты организастаарының планын» «болдунары-биле әң дүрген» чогаадыр» деп кыйгырып турган (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 36, арын 228). Ол черле чайгаар болур болгаш эргежок чугула турган, чүге дизе, Октябрь революциязы социализмни тургузар дээш боттанган, а социализм экономиканың эртемге үндезилеттинген планнаашкынындан чардынмас.

Бистиң хүнперинде, кажан Совет Эвилели коммунизмни тургузарының оруу-биле чоруп орар үеде, ажыл-агый болгаш социал хөгжүлденің хандыр көрген, эртемге үндезилеттиннген планнаашкыны харын улам эргежок чугула болуп турар. Бо байдалдарда узун хуусааларда перспективтиг планнаашкын — ёзулуг-ла амыдыралчы чугула херек-тир. Бо үүл СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринде илереттингени билдингир болгай.

Съездиниң айтыышкынынга дүүштүр бо чылын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1976—1990 чылдарда Совет Эвилелиниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң үр хуусаалыг перспективтиг планын ажылдап кылыр дугайында доктаал хүлээп алган. Бо планны чогаадып кылыр талазы-биле ажыл (ону 1975 чылга чедир чорудар) ажыл-агыйжы-политиктиг чугула сорулга болуп турар. ГОЭЛРО-нуң планынга холбаштыр Ленин улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң үр хуусаалыг программазы — ол дээрге, алыс утказы-биле алырга, партияның ийиги программазы-дыр деп чугаалап турган. Бо таварылгада ажыл-херекти база шак ынчаар көөр ужурлуг бис деп болаттынып келир-дир.

Перспективтиг планның тодаргай утказының дугайын, ооң сан көргүзүглериниң дугайын ам чугаалаары берге болбайн аан. Ол болза, планны әртемге үндезилээш ылаптыг ажылдап кылырының сорулгазы-дыр. Бо талазы-биле бистиң план органнарывыс үндезин-барымдаалыг ажылдаар апаар, партияның болгаш чурттуң мурнунга шынгыы шылгалданы тудар апаар. Ындыг херекке субъективтиг күүзәәшкиннер, карак-биле даап сангар чоруктар үүгле ажык чок эвес, харын-даа айыылдыг. Ынчалза-даа перспективтиг планның кол угланыышкыннары, төөгүлүг шинчилери билдингир. Олар партияның Программазында болгаш ооң сөөлгү съездизиниң шиитпирлеринде салдынган ниитилел-политиктиг болгаш экономиктиг сорулгалар-биле, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының, совет улустуң амыдырал деңнелин улуу-биле көдүрериниң сорулгалары-биле тодаттынып турар.

Бистиң перспективтиг планывыс улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга әртемниң болгаш техниканың әң чаа чеднишкиннерин бүгү улустуң чаагай чоруунга калбаа-биле ажыглаарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чаа аажок улуг өзүлдезин база баш бурунгаар көөрү билдингир, үүгле дээрге, В. И. Ленинниң демдеглеп турганы ышкаш, ол чорук кедизинде баргаш, чаа ниитилел тургузуунуң тиилээринге әң чугула, әң кол үүүл» болур» (Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 39, арын 21).

Чуртка бүдүрүкчү күштерни әң ажыктыг кылдыр сайгара тургузарын бодаар ужурлуг деп үүве база билдингир. Ам, кажан национал республикаларның экономиктиг хөгжүлдезиниң деннелдерин деннештирериниң сорулгазы бисте колдуунда шиитпирлеттинген үеде, экономиктиг айтырыгларны хамыктың мурнунда күрүнеин ниитн эрге-ажыктарын, ССРЭ-ниң бүгү улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидерин барымдаалап көөр аргалыг болгаш бис, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның онзагай эрге-ажыктарын барымдаалап көөрү база билдингир болбайн аан.

Адактың сөөлүнде перспективтиг план күш-ажылдың делегей хуваалдазының болгаш бирги әәлчегде — социалистиг чурттарның экономиктиг интеграциязының калбак хөгжүлдези ышкаш, амгы делегей байдалының биске таарымчалыг ындыг онзагай үүлүн база барымдаалап көөр ужурлуг.

1990 чылга чедир ССРЭ-ниң экономиказын хөгжүдериниң планын ажылдап кылырына хамаарыштыр чамдык бодалдар ындыг-дыр. Бо планны амыдыралга боттандырбышаан, бис ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга бистиң тургузуувустуң аргаларын болгаш артык шинээлерин бүгү кижилерге, харын-даа эң-не шоюккан чигзиниккилерге безин тодаргай көргүзер ындыг бедикче совет улустуң чаагай амыдыралын көдүрер ужурлуг бис. Ол үеде Совет Эвилелинге әртем болгаш культура талазы-биле, кижиниң бүгү талалыг сайзыралының болгаш улустуң кадыын камгалаар талазы-биле чаа улуг базымнар кылдынган турары чигзиниг чок. Ол ооң өскээр болуп-даа ыыдавас, үүгле дээрге, бистиң бүгү планнарывысты чогаадып кылыр үезинде бүгү чүзеин кижиге, кижиниң чаагай чоруунга деп лозуң партияның болгаш Совет күрүнеиң кол лозуңу болуп база артып турар.

Бистиң чедип ап турар алыс сорулгаларывыс бо-дур, эштер. Тиилээн социализмниң делегейде әң баштайгы чуртунуң мурнунга ажыттынып турар аргалар бо-дур. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели шак ынчаар бурунгаарлап турар, ооң 50 чылын бөгүн бистер демдеглеп турардыр бис.

Эштер! Кижилерни бедик медерелдиг болдурары, коммунизм тургузукчузунга эргежок чугула мөзү-шынарларга совет кижи өрүзүн кижизидери ышкаш ындыг сорулга коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар херекте бурунгаар шимчәәшкин-биле, чоннуң чаагай чоруунуң бедиишкини-биле холбаштыр улам улуг ужур-дузалыг бооп турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында чоннуң угаан-бодал амыдыралы, ооң культурлуг деңнели хемчәәл чокка байлакшаан, ооң политиктиг медерелдиг чоруу өскен. Кайы хире бедик мораль-политиктиг мөзү-шынарларга совет кижилерниң кижизиттингенин, хостуг, медерелдиг ажыл-ишчи, патриот болгаш интернационалист совет кижи өлүм чок кайгамчык маадырлыг чоруктарны кылып шыдаарын Октябрьның сөөлүнде бистиң төөгүвүстүң бүгү үезин бадыткап көргүскен. Социализмниң әң-не үнелиг чаалап алыышкыннарының бирээзи шак ында бооп турар.

Ынчалзажок ол дээрге, бистиң социалистиг ниитилеливистин мурнунда турып турар политика-кижизидилгелиг болгаш идеологтуг сорулгалар бүрүн шиитпирлеттингеи дээни ол эвестир. Эрткен үеден дамчып келген, бодунуң бүдүжүнүң талазы-биле социализмге таарышпас социал аарыглар болур күш-ажылга ак сеткилдиг эвес чорук, сандаргай, сагылга-чурум чок, чазый-чилби чоруктар, социалистиг ниити чурталганың норма-чижектериниң янзы-бүрү хажыдыышкыннары бисте амдаа ховар эвес илереп турары чажыт эвес болгай. Бистиң бүгү ниитилеливистиң кичәәнгейин ол илерөөшкиннерже угландырарын, оларны-биле шиитпирлиг демиселче, оларны ажып эртеринче чоннуң эвилелдээрин партия бодунуң хүлээлгези деп санап турар, үүге дээрге, ону чедип албайн, коммунизмни тургузуп албас бис.

Хамаатыларның медерелдиг чоруунуң бедик чадазы, ниитилел мурнунга харыысалгазын оларның медереп билири, аажычаң талазы-биле бедик шынарлары коммунизмниң алыс бүдүш-мөзүзүн тодаргайлап турар. Чогум-на ынчаңгаш, бүгү хамаатыларның ниитилел медерелиниң кижизидилгези—коммунистиг тургузуушкунуң чорудулгазының әң чугула туштап кезектериниң бирээзи бооп турар.

Ындыг кижизидилгенин бистин үевисте эргежок чугулазын экономиктиг факторлар база шынгызы-биле негеп турар. Бистин социалистиг экономикавыстың хөгжүлдезиниң амгы деннели, әртем-техниктиг депшилгенин бистин күниверивисте чедип алдынган деннели ажылдакчыларын үүгле чаңгыс профессионалдыг мергежилинге эвес, харын-даа оларның күш-ажылчы сагылга-чурумунга, тодаргай, организастыг чоруунга бедик негелделерни салып турар. Амгы үеким амыдыралының салган әң нарын сорулгаларын ол чокка черле күүседип шыдавас бис.

Кисель ышкаш эриктерлиг, далай ышкаш сүттүг тоол чуртунда чалгаларның дыеаажан орапын эвес, а кижи төрелгетенинің төөгүзүнде әң-не ооганизастыг, күш-ажылга эң-не хандыкшылдыг ниитилелди тургузуп турар болгай бис, эштер. Күш-ажылга эң-не хандыкшылдыг, эң-не ак сеткилдиг, организастыг болгаш бедик медерелдиг кижилер ол ниитилелге чурттаар апаар. Ынчаңгаш, бистин мурнувуста кайгамчык улуг ужур-дузалыг ажыл туруп турар-дыр. Ол ажыл эвәәш эвес үеде үргүлчүлээр апаар, үүге дизе, кижиниң амыдыралының материалдыг үндезиннеринге бодаарга, ооң психологиязы оранчок оожум чаартынып турар-дыр.

Партия ол ажылды улам калбак хемчәәлдин-биле чорудуп турар болгаш моон соңгаар-даа чорудар апаар. Бо талазы-биле бүгү-ле үүлдер: өг-бүлеге шын харылзаа-байдал-даа, өөредилге ажылын билдилиг организастаары-даа, күш-ажылчы коллективке эки байдалды тургузары-даа, чоннуң амыдырал хандырылгазын эки таарыштыр тургузары-даа дээш, өске-даа хөй үүлдер херек кырынга ужур-дузалыг болур. Бо херекке культураның, уран үүлдүн ажылдакчыларынга, массалыг информацияның чепсектеринге улуг роль онаажып турар болбайнаан. Партияның идей-кижизидилгелиг, ажылынга ооң идепкейлиг дузалакчылары профэвилелдери, комсомол болгаш өске-даа массалыг хөй-ниити организациялары бооп турар. Амгы үеде оларның бо ажылга сорулгалары улам-на харыысалгалыг болуп бар чыдар.

Эштер! Коммунистерниң болгаш бистин ниитилелдин әң-не медерелдиг хамаатыларының улуг артык күштүг чоруу үүл дээрге, оларның ниитилел хөгжүлдезиниң ужур-утказын болгаш угланыышкынын эки билиринде, бистин чурттуң бодунуң мурнунда салган эчис сорулгазын, бистин чоруп орар оруувусту тодаргайы-биле көрүп турарында болур. Ынчаңгаш ол мурнакчы кижилерин алдарлыг хүлээлгези үүл дээрге, боттарының ындыг билиин, ындыг идейлиг бүзүрелин, боттарының чалбыыштыг чүректериниң чаагай күзел-соруун совет кижи бүрүзүнге сиицниктирери болур!

Коммунистиг тургузуушкунуң чедиишкиниг болуру бистин эртем талазы-биле шынчы орук айтыкчывыс—марксизчиленинчи теориялың хөгжүлдезинден улуу-биле хамааржыр. Бистин партияның съездилериниң болгаш ТК-ның Пленумнарының шиитпирлери, партияның әң чугула документилери — марксизм-ленинизмни чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүлдериниң үлегер-чижээ бооп турар. Ынчалза-даа бистин мурнувуста турып турар сорулгаларның боттарының байдалы ниитилел хөгжүлдезиниң теоретиктиг айтыырларын улам хандыр ажылдап кылырын, амыдыралда болуушкуннарны чогаадыкчы ёзу-биле көөрүп негеп келген. «Доктринаның дээди болгаш кара чаңгыс критериязы ниитилел-экономиктиг хөгжүлдениң херек-кырында чорудулгазы-биле ооң дүгжүп турары ындыг черге догматизм турбас ужурлуг...» (Чогаалдарның долу чыылдазы, том 1, арын 309). Ол ленинчи сөстер марксизчи бүрүзүнге кыйгырыг болган турар ужурлуг.

Эртемниң әң чаа чеднишкиннериниң дузазы чокка үлетпүрге болгаш көдээ ажыл-агыйга бистиң чаңгыс-даа бурунгаар базым кылып шыдавазывыс ышкаш, бистиң ниитилел амыдыралывыска эртемниң хөгжүлдези — шиитпирлер хүлээн алырының, хүн бүрүнүң практиказының әргежок чугула үндезин үүүлү болу берген. Ниитилелдин нарын болуушкуннарын өөренип көөрүнүң ленинчи, чаартыкчы туружун, бистиң теоретиктиг кадрларывыстың ниитилел теориязын хөгжүдеринче, херек кырында боттуг үүлдерни чогаадыкчы ёзу-биле анализтээринче угланган күжениишкиннерин партия кажан-даа деткип келген болгаш деткиир-даа апаар.

Күрүне тургузуушкунувун, социалистиг демократияны улам хөгжүдүп, сайзыраңгайжыдарының хөрөөниң талазы-биле улуг ажылды кылып чорудар ужурлуг бис, эштер. Ол ажылдың кол-кол угланыышкынын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Резолюциязында айыткан. Ол дээрге—эргелеп-башкарылгага массаларның улам идепкейлиг киржири, ниитилел амыдыралын удуртур талазы-биле бодунуң хөй талалыг эрге-хүлээлгелерни Советтериң улам долу ажыглаары; күүсекчи органнарның төлээлээн черлеринге отчёттуг болурунуң принципни амыдыралга чайгылыш чок боттандырары; социалистиг хоойлу-дүрүмну улам быжыглаары; улусчу контрольдун ажылын экижидеридир.

Совет Эвилелин улам хөгжүдериниң чоокку келир үеде бистин шиитпирлээр ужурлуг улуг айтырыгларывыстың бирээзи ССРЭ Конституциязының дугайында айтырыг болур.

Бистиң Конституциявыс бүрүү-ле социалистиг совет күрүнеиң хөгжүлдезинге бедик чада бооп, социалистиг демократияны калбартырынга чаа үе-чада бооп турган. РСФСР-ниң 1918 чылда Конституциязы Октябрьның тургусканы пролетар диктатуразының күрүнезиниң төрүттүнгенин хоойлу-дүрүм ёзугаар быжыглаан. ССРЭ-ниң 1922 чылда конституциязы дээрге, хөй национал-дыг совет күрүнеиң бирги конституциязы болган. Ол акы-дуңма республикаларның чаңгыс аай күрүнеге эки тура ёзуу-биле каттыжып кирерин айыткан. 1936 чылдың амгы үеге чедир күштүг бооп турар конституциязы бистиң чуртка мөлчүкчү ангыларны узуткаанының фактызын айтып, социализм тиилелгезин быжыглаан.

Ынчалза-даа амыдырал бурунгаар чоруп турар. Ол Конституцияны хүлээп алган үеден бээр эрткен үш он ажыг чылдарның дургузунда совет ниитилелдин хөгжүлдезинге, делегейниң хөгжүлдезинге, делегей ареназынга ангы күштериниң хуваалдазынга үндезин өскерилгелер болгулаан. Оларның әң кол утказы үүдел? Бир эвес допчулап чугаалаар болза, ол ындыг-дыр.

Социалистиг экономиканың үндезининериниң орнунга ам бистер хоорайда болгаш көдээде-даа әң бышкан, техника талазы-биле эки хандыртынган ажыл-агый системалыг апарган бис. Ол система болза тиилээн социализмниң үезинде, тодаргайлаарга, 1936 чылдың Конституциязын хүлээп алган соонда хевирлеттиниң тургустунган.

Ажылчын аңгының башкарыкчы ролю хевээр артпышаан турар байдалда бистиң бүгү аңгыларының болгаш социал бөлүктерниң чоокшулажырының чорудулгалары тодазы-биле болгулаан, социалистиг ниитилелдиң социалдыг чаңгыс аай чоруу улам тодаргайы-биле быжыгып турар апарган. Күш-ажыл биле угаан ажылының аразында, хоорай биле көдээде ажылдың база амыдыралдың байдалының-даа аразында боттуг ылгалдары чидип бар чыдар.

Дайын сөөлүнде бистиң ниитилеливис культура хөгжүлдезинге канчаар-даа аажок улуг бурунгаар базымны кылган. Совет Эвилели ам калбак бижик-билиглиг чурт апарган. А ажылдап турар кижилерниң үштүң ийи хуузу ортумак болгаш дээди эртемниг бооп турар.

Социалистиг демократияның хөгжүлдези дыка бурунгаарлаан— корум-чурум быжыккан, хоойлу-дүрүм хөгжүп сайзыраан, Советтериң ролю болгаш идепкейи бедээн.

Ол бүгү үндезин өскерилгелер Ленинниң партиязының удуртулгазы-биле совет кижилериң эрес-шудургу күш-ажылының ачызында Совет Эвилелинде сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тудуп тургускан деп, чугула теоретиктиг болгаш политиктиг түңнелди кылыр арганы бистің партиявыска берген. Пролетариат диктатуразының күрүнези бодунуң улуг төөгүлүг сорулгазын күүсеткеш, удуртукчу күжү ажылчын аңгы бооп хевээр арткан ажылчы чоннарының бүгү-улусчу социалистиг күрүнези бооп чоорту өзүп хөгжээн. Тиилээн социализмниң делегейде әң баштайгы чурту коммунизм тургузуушкунунуң сорулгаларын херек кырында шиитпирлээринче база-ла бир дугаарында кирген. Совет

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ илеткелиниң төнчүзү

(Төнчүү. Эгези 1, 2, 3, 4, 5 арыннарда).

Республикаларын Эвилелиниң чартык чүс чыл иштинде эрткен төөгүлүг оруу кайгамчык. Совет кижилер боттарынын улуг Төрээн чүртүнга ынакшыыр, аная чоргаарланыр бүгү барымдааларлыг. Бо хүннерде бүгү Совет Эвилелинге болуп эрткен байырлыг хуралдарга бистин чүрттүн бүгү националдарынын төлөөлекчилериниң чугааларында, ажылчы чоннарның алдарлыг юбилейге тураскаадып бижээн чүс-чүс муң чагааларында Совет Төрээн чүртүнга ынакшылдын ол кайгамчык чараш сеткил-бодалы синиккен.

58 чыл бурунгаар, делегейниң империалистиг дайынынын үезинде, дарлакчы чагырыкчы аңгыларның өскүдүп үндүргени шовинизмнин калчаараашкынынга Владимир Ильич Ленин национал чоргаралды пролеташ, коммунистиг өзү-биле угаан билирин удур тургускан. Ол—великоросстарның, тодаргайлаарга, орустарның национал чоргаралынга хамаарыштыр, олар бодунуң чоннуң алдарлыг революсчу чаңчылдарынга, хосталгалыг демиселдиң оон аразындан үнген маадырларынын эрес-дидим чоруунга дүрүм өзугаар чоргаарланын болур эргелиг деп бижээн. Орус улустуң шынчы оглу, улуг революсчу-интернационалист Ленин национал чоргаралдың сеткилин шак ынчаар билип чораан. Ленин медерелдиг орус пролетарийлерни «Россияның бүгү улустарының пролеташ акы-дүңмалышкы чоруунга, тодаргайлаарга, социализм хөрээнге» шынчы болуруунче кыйгырган. (Чогаалдарының долу чыыллазы, том 26, арын 110).

Ам, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының соонда чартык чүс чыл эрткенде, бис улам калбак билиишкиниин, бистин бүгү улузувустун улуг патриотчу сеткилиниң дугайын — **совет кижиниң иинти национал чоргааралының дугайын** долу барымдаа-биле чугаалап болур бис.

Чамдык улустарның өскелерден артык шынарларының дугайында ынчыг, сыызыг бодал, национал азы кеш-сөөк ылгаар өзажок чүдек өзу совет кижилерде чок. Совет кижилер — интернационалчылар. Оларны бистин партиявыс, бистин бүгү амыдыралывыс ынчаар кижизидип турар. Ынчалзажок совет кижилер—национал хамаарылгазы азы дылы хамаан чокка бүгү совет кижилер—кижи төрелгетеннин төөгүзүнде чаа эраның медээлекчизи болур боттарының улуг Төрээн чүртүнга, өзулуг-ла чөптүг болгаш хостуг, чаа иинтилелди, хөй улустарның акы-дүңмалышкы бузулбас эвилелин коммунииствериң башталгазы-биле тудуп тургускан миллионнарының сорук кирикчи күш-ажылынга чоргаарланыр. Олар миллион-миллион маадырларның эрес-дидим чоруунга, бо чаалап алыышкыннарны камгалап алыры дээш кады демисежин тургаш амы-тынын берген улустарының оолдарынга болгаш уругларынга чоргаарланып турар. Олар хостуг күш-ажылдың улуг чедишкиниериниге, эртемнин чедишкиниериниге, совет улустуң амыдыралынын хөй талалыг национал формаларын көргүзүп турар культураның чечектелишкининге, кижи төрелгетеннің мурнунга чаа бедиктерни, чаа-чаа моральдыг мөзүлерни болгаш идеалдарны көргүзүп турар бо бүгү чаартылгаларга чоргаарланыр.

Совет кижиниң иинти национал чоргааралы — ол дээрге, бодунуң утказының талазы-биле улуг, ханы байлак бодал болур. Ол чоргаарал бистиң чүртүвүстүн аңгы-аңгы улустарының национал угаан-медерелинден ханы болгаш бай. Ол чоргаарал миллион-миллион совет кижилернин күш-ажылын, маадырлыг чоруун, чогаадыкчы генийин бодунда хаара тутканы.

Ажылчынарның болгаш колхозчуларның маадырлыг күш-ажылдарынга, бистин кайы-даа республикаларывыстың эртемденнериниң шылгарадгай ажыдыышкыннарынга, акы-дүңма нацияларның кайызынын-даа өлүм чок улусчу чогаадылгаларынга, уран-шеверлериниң мастержи чоруунга бүгү чүрт чоргаарлавын турар. Литератураның, уран чурулганың, музыканың тус-тус онаа шынарлыг чогаалдарын Совет Эвилелинин кайы-даа улузунун чонга берип турары шагда-ла бистин иинти чедишкининиис апарган болгай, эштер. Бо-ла хамык чүве болгаш оон-даа өске санап четпес бүгү чүүлдер совет кижилериниң өгөөртинмес национал байлаа болур. Бо бүгү чүүлдерге совет кижи бүрүзү бистин хөй националдыг Төрээн чүртүвүстүн оолдары болгаш кыстары, «кандыг-даа дыл домактыглары» чоргаарланыр аргелиг.

Бистиң коммунистиг тургузуушкунуңуң оруу-биле улам бурунгаарлаанывыс тудум-на, ССРЭ-нин бүгү улустарын чаңгыс аай кылдыр каттыштырын турар экономиктиг, культурлуг болгаш өске-даа харылзаалар улам-на бүгү талалыг болгаш быжыг болган тудум-на совет кижиниң национал чоргааралы деп адаарывыс кайгамчык чаагай медерел улам күштелип база хакылап турар.

Эштер! Ленинниң инициативазы-биле Коммунистиг партиянын удуртулгазы-биле тургустунган Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чартык чүс чыл дургузунда кижи төрелгетеннин төөгүзүнде кинрген салыышкыны ССРЭ-ге социалистиг иинтилелди бир дугаарыында тургускының, улустар аразында өзулуг деп эргелиг акы-дүңмалышкы харылзаалар деп чүл дээрзин эң баштай херек кылында көргүскенин бүгү улустар кажан кезээде сактып база үнелеп чоруур дээрзинге чагзиниг чок.

Амгы үеде Совет Эвилели бурунгаар базымын үргүлчүлеп вишаан.

Совет Эвилели коммунизмче уткуй бар поруур.

Ол орук ындыг-ла чинк эвес дээрзин билир бис. Орта бистин чүртүвүста улустар бүгүдезиниң каттышкан иинти улуг күжениишкини болгаш энергизы үнер. Шак ол орта улуг болгаш соруктуг күш-ажыл, организастыг чорук, политиктиг бедик медерел иегеттинер дээрзин база билир бис. Совет кижилерде шак ол шынарлар шупту бар, олар ол шынарларны илередип, боттарының муриунда салдынын турар кайгамчык улуг эчис сорулгаларны чедип ап шыдаар дээрзин база билир бис. Оон магадылалы — Октябрьның хуулгаазынныг хүнеринде Ленинниң удуртулгазы-биле эргелээн херекти эчизинге чедирер деп быжыг шиитпириис ол болур. Оон магадылалы — леничи Коммунистиг партияның политиказында илергейлеттиинн турар совет улустуң бир эп-сеткилдиг тура-соруунда.

Бистиң улуг Төрээн чүртүвүс — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели кезээ мөңгеде чүрттүп, быжыгын база чечектелин турзун!

Совет улустуң шылгаттынган авангарды — леничи Коммунистиг партияга алдар!

Бүгү улустарының хосталгазының, хамаарышпас чоруунуң болгаш депшилгезиниң херээ чүрттүп база тиилеп турзун!

Бүгү делегейге тайбың улам быжыксын!

Коммунизм делгерезин!

(Эш Л. И. Брежневтиң илеткелин улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш хөй удаа адыш часкаашкыннары-биле үзе кирип турган. Илеткел болган соолунде шупту улус турып келген. Залга: «Совет Эвилелинге алдар!» «СЭКП-ге алдар!» «СЭКП-нин Леничи Төп Комитединге алдар!» деп өөрээл салыышкынары чаңгыланып турган).

Эш Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ чугаазының төнчүзү

(Төнчүү. Эгези 1-ги арында).

зел-чүткүлдерин, боттарының эң дээре сагыш-сеткилин партияның болгаш улустуң баштыңчызы, бодунуң генийи-биле социализмниң баштайгы чүртүвүн бүгү хөй талалыг амыдыралын, хөй националдыг совет күрүнениң хөгжүлдезиниң оруун чыыткан кижи — Владимир Ильич Ленин-биле тудуш холбаштыр көрүп турарлар.

Улустарның хосталгазы дээш, оларның пайыралын болгаш чаңгыс эвин быжыглаары дээш билдинигир болгаш билдинмес-даа мун-мун маадырларның, эрес-дидим болгаш быжыг туруштуг демиселчилериң маадырлыг чоруун бистер кажан-кезээде утпайн сактып чоруур бис.

Партияның болгаш күрүнениң хоотуннарынга — ССР Эвилелин тургузарының болгаш быжыглаарының улуг хөрээнин идепкейлиг киржикчилеринге улуг хүндүткелдиң өзулалың кылып турар бис. Бистер оларга ханы өөрүп четтириишкиниң сөстерин чугаалап, оларга изиг байыр чедирип тур бис!

ССРЭ-ниң тывылгаңы болгаш хөгжүлдези-даа бистин маадырлыг ажылчын аңгывыс-биле үаүлбес харылзаалыг. Бүгү националдарның пролетарийлериниң чаңгыс эви совет кижилерни каттыштырарының өзээ болган. Пролетариаттың программазының бүгү эчис сорулгалары бүгү күш-ажылчы массаларның күзел-чүткүлү боон, социализм дээш демиселдиң иинти үндезинин салган. Ол ажылчын аңгы, бир эвес чеченчидип чугаалаар болза, үепиң шаап халдаашкынныг аңгызы, күчүлүг революсчу күш, улустарның интернационализминин, пайыралының болгаш акы-дүңмалышкы чоруунуң тук тудукчузу боон келген болгаш ындыг боон-даа турар.

Ажылчын аңгының, колхозчу тараачынарның, интеллигенцияның шылгарадгай күш-ажылы бистиң өзулуг төөгүлүг тиилелгелеривиске үндезилеттинген. Совет улустуң бедик патриотизми партияның XXIV съездининиң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш оларның демиселинден, амгы юбилейлиг чылдың социалистиг хүдөөлгелерин күүседиринден, бистиң Төрээн чүртүүн экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаарындан чайынанчаа-биле илереп турар.

Ажылчынарга, колхозчуларга, интеллигенцияга, Совет Армияның болгаш Флотуун дайынчыларынга, бүгү совет кижилерге кайгамчыктыг чедишкиниери, күш-ажылчы тиилелгелери дээш, пайыралдың болгаш чаңгыс эптиг бүгү улусчу байыралын холбаштыр бистин байырлыг хуралывыстың киржикчилериниң өмүнээзинден чүректің ханызындан байыр чедирерин чөпшээрен көрүңер, эштер.

Эштер! Совет Эвилелиниң бежен чылы—делегейге улуг ужур-дузалыг болуушкун. Амгы үеде Советтер чүртүнүн ат-алдары кажангызындан-даа артык бедик, оон леничи даштыкы политиказының хаара тудукчу күжү кажангызындан-даа артык улуг, тайбыцны болгаш улустар аразынга айыл чок чорукту быжыглаары дээш демиселге оон салыышкыны кажангызындан-даа артык хөй боон турар.

Улустарның пайыралы болгаш кады ажылдажылгазы — ол дээрге, бистиң иштики болгаш даштыкы-даа политиказысты чыыдып турар идеал чогум-на ол-дур. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, ажылчын аңгы, совет улус пролеташ интернационализминиң тутун бедийбиле көдүрүп чоруур, олар тайбын, демократия, социалдыг болгаш национал хосталга дээш демисежин турар күштериниң мурнуку одуруунда чоруп турар. Чогум-на оон ужурунда ССР Эвилелиниң юбилейи социалистиг чүрттарның ажылчы чоннарының, даштыкы коммунистиг партияларының, бистиң бүгү-ле хөй санныг өөнүктериниң болгаш эвилелчилеривистиң база байырлалы боон турардыр.

Бистиң байырлалывыска келгеш, бүгүн бо залда делегейниң 100 ажыг чүрттарының төлөөлекчилери олуруп турар. Даштыкы делегациялардың составы силерге билдиңгир болгай, эштер. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң даасканын өзүгаар бистиң даштыкы аалчыларывыска байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер.

Бистиң аравыста 11 социалистиг чүрттарның партиякүрүне делегациялары олуруп турар. Социалистиг улуг дем каттыштырылгазының улустарын быжыг, өзулуг акылдумалышкы пайырал холбаштырган болгаш олар чаңгыс орук-биле, чаңгыс эчис сорулга — коммунизмче холдарындан быжыы-биле тутчупкан чоруп орарлар. Эргим эштер болгаш өөнүктер, силерге изиг байыр чедирип тур бис!

Кожа-хелбээ болгаш пайыралдыг чүрттардан күрүнениң хүндүлүг ажылдакчылары база бистиң байырлалывыста келген. Ынчангаш оларга база чалбыыштыг байыр чедирерин чөпшээренер, эштер! Ол күрүнелер-биле быжыг, дең эргелиг харылзаалар тайбыцның база улустарның айыыл чок чоруунуң эргежыктарынга моон-даа соңгаар бараан болзун дээш күжениишкиннерин Совет Эвилели үндүрүп келген болгаш моон-даа соңгаар үндүрер апаар.

Делегейниң социалистиг эвес чүрттарындан келген коммунистиг болгаш ажылчын 65 партияларының төлөөлекчилеринге бистер, совет кижилер, совет коммунистер, ханы өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле байыр чедирип тур бис! Ол чүрттарның коммунистери эң аар-берге байдалдарга турган-да, калчаалыг шаап халдаашкыннарга, а чамдыкта харын-даа национализмниң тутун бедийбиле көдүрүп чоруур, олар тайбын, демократия, социалдыг болгаш национал хосталга дээш демисежин турар күштериниң мурнуку одуруунда чоруп турар. Чогум-на оон ужурунда ССР Эвилелиниң юбилейи социалистиг чүрттарның ажылчы чоннарының, даштыкы коммунистиг партияларының, бистиң бүгү-ле хөй санныг өөнүктериниң болгаш эвилелчилеривистиң база байырлалы боон турардыр.

Бистиң байырлалывыска келгеш, бүгүн бо залда делегейниң 100 ажыг чүрттарының төлөөлекчилери олуруп турар. Даштыкы делегациялардың составы силерге билдиңгир болгай, эштер. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң даасканын өзүгаар бистиң даштыкы аалчыларывыска байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер.

Бистиң аравыста 11 социалистиг чүрттарның партиякүрүне делегациялары олуруп турар. Социалистиг улуг дем каттыштырылгазының улустарын быжыг, өзулуг акылдумалышкы пайырал холбаштырган болгаш олар чаңгыс орук-биле, чаңгыс эчис сорулга — коммунизмче холдарындан быжыы-биле тутчупкан чоруп орарлар. Эргим эштер болгаш өөнүктер, силерге изиг байыр чедирип тур бис!

Кожа-хелбээ болгаш пайыралдыг чүрттардан күрүнениң хүндүлүг ажылдакчылары база бистиң байырлалывыста келген. Ынчангаш оларга база чалбыыштыг байыр чедирерин чөпшээренер, эштер! Ол күрүнелер-биле быжыг, дең эргелиг харылзаалар тайбыцның база улустарның айыыл чок чоруунуң эргежыктарынга моон-даа соңгаар бараан болзун дээш күжениишкиннерин Совет Эвилели үндүрүп келген болгаш моон-даа соңгаар үндүрер апаар.

Делегейниң социалистиг эвес чүрттарындан келген коммунистиг болгаш ажылчын 65 партияларының төлөөлекчилеринге бистер, совет кижилер, совет коммунистер, ханы өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле байыр чедирип тур бис! Ол чүрттарның коммунистери эң аар-берге байдалдарга турган-да, калчаалыг шаап халдаашкыннарга, а чамдыкта харын-даа ханыг үүлгедиишкиннерге болгаш террорга үргүлчү таваржып тура-ла, ажылчы чоннарның капиталга удур, социализм дээш демиселин углап-баштап турардар болгай. Эргим өөнүктер болгаш аңгы талазы-биле акы-дүңмалар, силерниң эрес-дидим демиселиңерни магадавышаан, ажылчынарның болгаш тараачынарның баштайгы күрүнези-биле силериниң чайгылыш чок эп-сеткил каттыштырылганарны бедиг-биле үнелеп көрүп турар бис.

Африканың, Азияның, Араб Чөөн чүктүн улустарының хамаарышпас болгаш депшилгелиг хөгжүлде дээш, чаа амыдыралды тургузаары дээш демиселин баштап турар национал-демократтыг партиялардың делегациялларына акы-дүңманың байырын чедирип тур бис! Кымна империалистерге болгаш колониаторларга удур демисежин, улустарның хамаарышпас болгаш бот-тодарадылгалыг болур ыдыктыг эргезин шиитпирлин-биле камгалап-ла турар кижилериниң талазынга совет улус кезээде туржуп келген.

Дыка хөй чөөн-социалистиг партияларның делегациялары, профэвилелдериниң 70 ажыг делегациялары, хөй-иинтиниң национал болгаш делегей организацияларының ажылчы чоннарның хөй миллион кижилерин болгаш делегейниң демократтыг хөй-иинтизиниң калбак бөлүктерин төлөөлөөн делегациялары бөгүн бистиң юбилейивисте олуруп турарына өөрүп турар бис. Ол делегацияларга байыр чедирбишаан, бистер: тайбың, улустарның айыыл чок чоруу болгаш национал хамаарышпас чоруу дээш, демократия болгаш социал депшилге дээш демиселге совет кижилер кажан-даа силерниң-биле кады! — деп, чугаалап турар бис.

Эргим эштер!

Хөй национал дыг совет күрүнениң алдарлыг оруу, бистиң улустарывыстың демиг күш-ажылы-биле тургускан, хөгжөөн социалистиг иинтилели—марксизм-ленинизмнин, социалистиг интернационализмнин, партияның политиказының амыдыралчы күжүнүң тиилелгезиниң чайынанчак херечизи-дир. Бүгү националдарның ажылчынарының, тараачынарының болгаш интеллигенциязының тура-соруун, энергизын болгаш дуржулгазын бодунга сиңиктирген чогум-на ол бистиң леничи коммунистиг партиявыс совет улустарны чаңгыс аай ог-бүлеге, күүлүг болгаш улуг Совет Эвилелинге сырый каттыштырган.

Коммунистиг тургузуушкунуң келир үеде тиилелгелери — бистиң чүрттүн улустарының найыралында. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелин улам ынай быжыглаарында, партияның удуртукчу ролюнда!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-нин Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга тураскаатка каттышкан байырлыг хуралын ажыттынган деп чарладым.

★ ★ ★

Совет Эвилелиниң гимнизи чаңгыланып үнген.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң бежен чылынын дугайында иллеткел кылыры-биле СЭКП ТК-ның Чингине Секретары Л. И. Брежневке сөс берген.

Байырлыг хуралдың киржикчилери болгаш даштыкы аалчылар эш Л. И. Брежневти үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

МАВЗОЛЕЙГЕ ЧЕЧЕК САЛГАННАР

ССРЭ-ниң 50 чылын байырлаарына киржири-биле Москвада келген мооң адаанда төлээлер В. И. Ленинниң мавзолейинге барып, чечектер салганнар:

Австрияның Коммунистиг партиязының, Австралияның Социалистиг партиязының, Бангладештің Коммунистиг партиязының, Бельгияның Коммунистиг партиязының, Бразилияның Коммунистиг партиязының, Великобританияның Коммунистиг партиязының, Гайананың Улусчу депшилгелиг партиязының, Гватемаланың Күш-ажылчы партиязының, Германияның Коммунистиг партиязының, Гондурастың Коммунистиг партиязының, Грециянның Коммунистия партиязының, Данияның Коммунистиг партиязының, Барын Берлиниң Социалистиг Чаңгыс аай партиязының, Израильдің Коммунистиг партиязының, Индияның Коммунистиг партиязының, Индонезияның Коммунистиг партиязының, Иорданияның Коммунистиг партиязының, Иракның Коммунистиг партиязының, Ирландияның Коммунистиг партиязының, Канаданың Коммунистиг партиязының, Ливанның Коммунистиг партиязының, Люксембургтуң Коммунистиг партиязының, Норвегияның Коммунистиг партиязының, Португалияның Коммунистиг партиязының, Луэрто-Риковуң Коммунистиг партиязының, Сальвадорнуң Коммунистиг партиязының, Сан-маринниң Коммунистиг партиязының, Сириянның Коммунистиг партиязының, Суданның Коммунистиг партиязының, АКШ-тың Коммунистиг партиязының, Уругвайның Коммунистиг партиязының, Филиппиннің Коммунистиг партиязының, Финляндияның Коммунистиг партиязының, Швейцарияның Күш-ажылчы партиязының, Чөөн партия—Швецияның коммунистери, Шри Ланканың Коммунистиг партиязының, Эквадорнуң Коммунистиг партиязының өске-даа эллэн хөй чүрттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының, а ол шыкаан «Тайбыңның болгаш социализмниң айтыыгылары» журналдың редколлегиязының төлөөлери:

Бангладеш Улус Республиканың, Бирма Эвилелиниң, Гвинейя Республиканың, Замбия Республиканың, Индия Республиканың, Ирак Республиканың, Йемен Улус Демократтыг Республиканың, Мавритания Ислам Республиканың, Сирия Араб Республиканың, Танзаниянның Каттышкан Республиказының, Чили Республиканың, Шри Ланка Республиканың:

«Анголаны хостаары дээш Улусчу шимчээшкин» партиязының, Мурнуу Африканың Африка Национал конгрезиниң, Мурнуу-Барыын Африканың Улусчу организациязының, Зимбабвениң африк улузунуң Эвилелиниң, Курдистанның (Ирак) Демократтыг партиязының, Лаостун Патриоттуг фронтузунуң Мадагаскарның хамаарышпас чоруунуң конгрезиниң партиязының, Мозамбикти Хостаарының фронтузунуң, Чилиниң Социалистиг партиязының төлөөлери чечектер база салган.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнуң байырлалынга ВЦСПС-тің чаалаанын өзүгаар даштыкы чүрттарның Москвада келген профэвилел болгаш ажылчын төлөөлери декабрьның 20-де В. И. Ленинниң мавзолейинге чораан, чечектер салган.

Аалчылар улустарның өндүр улуг баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң тураскаалын минута дургузуунда ыыт чок туруп өзулаан.

Даштыкы чүрттарның профэвилел болгаш ажылчын организацияларының төлөөлери Кремль ханазының чанында Билдинмес солдаттың хөөрүнге база ол хүн чораан, чечектер салган. Делегейниң ийнги дайынының чылдарында немец-фашистиг эжелекчилер-биле демиселге амы-тынын берген совет дайынчыларының тураскаалын ук төлөөлериниң кежигүннери минута дургузуунда ыыт чок туруп өзулаан.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнуң байырлалынга киржип турар, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцевке, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Ясновка баштаткан Россия Федерациязының төлөөлери В. И. Ленинниң мавзолейинге декабрь 20-де чораан, чечектер салган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының организакчызының болгаш делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнениң тургузукчузунуң тураскаалын төлөөлер минута дургузунда ыыт чок туруп өзулаан.

Төлөөлер Кремль ханазының чанында Билдинмес солдаттың хөөрүнге база ол хүн чораан, чечектер салган.

КҮШТУ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Улусчу контроль

Кызылдың «Тудуг кезектеринин» комбинады аныяк коллектив. Бүдүрүлгениң структуразын сайзырацгайжыдар талазы-биле оон кыска үе иштинде элээн ажылды ылганы билдингир.

Салдынган сорулгазын комбинат канчаар күүседип турар болдур, республиканың хөй тудугларынын, бүдүрүлгелериниң күрүне планнарын чедишкининг күүседири улуу-биле хамааржыр. Ынчалза-даа оон ажылында шыңгыы четпестер бары хынаалдаан өлөрээн. Ону дарый чайладыры хүннүң чугула айтырыы болуп турар.

Комбинат бо чылдың эрткен айларында кандыг көргүзүглерлиг ажылдаанын ында ажыл-керектиң байдалы тодаргай тайылбырлап турар. Бараанның продукция бүдүрериниң планын үчүн 96,2 хуу күүседип, 200 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Сайгарылга планының күүседези 96,9 хуу болган. Республиканың болгаш пайысылалдың тудугларынга 3705 кубометр дилиг материалын, соңганың 918 кубометр, эжиктиң 1719 кубометр кастыктарын, 3480 тонна асфальт-бетонну болгаш өске-даа продукцияны чедир бүдүрбээн. Комбинатта 11 цехтиң болгаш салбырның үчүн 4-үү планын күүсеткен. Хевирлел, хоютку-бетон цехтери, демир-бетон кылыглар полигону, Хову-Аксының участогу ышкаш улуг коллективтер бараанның продукция бүдүрүлгезинге 70 хире хуунуу эолеп турар. Ол хирезинде 536,0 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн.

Хевирлел цеги — комбинатта кол чер. Коллективтиң иинти планының дөрттүн бир хуузу оон үлүүнге онаажыр. Бо цех 359,2 муң рубльдиң бараанныг продукциязын чедир бербээн. Ылаңгыя хана кезектерин бүдүрери дыка дүвүреничиг байдалда, ол талазы-биле планның үчүн дөрттүн бир хире хуузу күүсеттинген. Оон түңнелинде III-72 сериялыг улуг-улуг кезектерден эптеп турган кылыр дуржулга бажыңының туду саадаан.

Техника ажылгалының дүрүмүн сагывас, план өзүгаар кылыр септелгени ой-шаанда кылбас чоруктар бар.

Станоктарның, дериг-херекселдериниң аваа турары хөй. Ажылчынарның күш-ажылының сагылга-чуруму куду деңнелде. Оон уламыдан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планы күүсеттинмээн. Эрткен айларда ол көргүзүг база куду болган. Цехтериниң болгаш салбырларның алдызы ол планны күүсеттээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн кудулааныдан комбинат 600 муң рубльдиң бараанныг продукциязын чедир албаан. Арматура, ыяш дилер, механика, хевирлел цехтеринде эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дыка кудулаан.

Комбинатта ажылчынар саны планда көрдүнгениниң 65 кижи хөй, эргелеп-башкарылга аппарадының ажылдакчыларының штады улгадын, чүс бежен ажыг кижи четкен. Ынчангаш ажыл төлевириниң фондузунда ажыр чарыгдалды үндүрүп турар.

Материалдарны, чиг-эттиг чарыгдаары үчүн чок, фонд эгидилгези эвээш. Оон ужурундан бараанныг продукцияның бот-үнези он айларда 122,0 муң рубльге улгаткан. Дилиг материалдарын, соңга болгаш эжик кастыктарын бүдүрер ажыл карылгалыг болган. Дилиг материалдарының, соңга болгаш, эжик кастыктарының бот-үнези ынчангаш улуг болган.

Продукция белеткээрниң технологизын үреп турарындан оон шынары куду. Эрткен айларда брактаан кылыгларны бүдүрериниге безин 10,6 муң рубльдиң материалдарын болгаш чиг-эдин чарыгдаан. Хевирлел цегинде кылыгларның шынары эң-не куду деңнелде. «Тыва тудуг» трестиң объектилеринче чорудуп бээр дериг-бетон кылыгларны кылырда күрүне стандардын каржызы-биле үреп турар.

Комбинатта күш-ажылдың сагылга-чуруму база быжыг эвес. Бо чылын ында 843 кижи-хүнүнүң ажыл шагын үскен. Продукция бүдүрериниң планын күүседиринге ол база салдарын чедирген. Кадрларның ажылдан үнер-киреги көвей. Байдал мындыг турда оларның мергежилин бедидер айтырыгны чоруур деңнелге тургузары берге. Эрткен айларда коллективте үчүн 28 ажылчын мергежилин бедиткен, 113 кижи ийнги мергежилди чедип алган. Бо дээрге чоруур деңнелге четпес.

Бо бүгү четпестер үүге чедиргенил? Комбинат орулга киирериниң планын үүгле 73,9 хуу күүсеткен.

Республиканың улусчу контроль комитединиң хуралынга бо дугайын шыңгыы чугаалашкан.

★ ★ ★

Барыын-Хемчик районунуң ажыл-агыйлары мал кыштаглаашкынынче-кошкак белеткелдиг кирген. Сиген, силос белеткээриниң планнары база чедир күүсеттинмээн.

Районда суггаттыг черлер 14,4 муң га турда, бо чылын тарылга мурнуунуң суггарылгазын оон 6,0 га черинге чоруткан. Совхозтар ховуларже минералдыг болгаш органиктиг чемнинчидилгелерни эвээштп соөртүп турар. Ылаңгыя «Большевик» колхоз ийи чыл иштинде чаңгыс-даа килограммны соөртпээн. Мындыг четпестериниң уламыдан райында тараа культураларының дүжүттүү куду. Бо чылын бир гадан-на 6,3 центнер дүжүттү алган.

Планныг онаалгаларны күүседир талазы-биле ажылда четпестериниң чылдагааны чүдел? Күш-ажылдың байдалын экижидер, көдөө ажыл-агыйга механизаторларны быжыглаар дээш ажылдың сулаында. Совхозтар дирекциялары, колхозтар баштаар черлери болгаш райкүүскомнуң көдөө ажыл-агый эргелели ону дыка четпес организастаан.

Районнуң ажыл-агыйларынга ам-даа 66 механизатор чедишпейн турар. Ындыг турбуже, механизаторларны белеткээринче кичээнгей кошкак. Чижээ, эрткен өөредилге чылында III класстың тракторизи мергежилге «Барлык» совхоз үүгле 16 кижини белеткээн. «Шекпээр», «Дөн-Терезин» совхозтар болгаш «Большевик» колхоз механизаторлар белеткээринче шуут сагыш салбаан. 1972—1973 өөредилге чылында районда III класстың чолаачызыга 30 кижини өөредир, 60 кижи II класстың чолаачызы мергежилди катап дужаары көрдүгеен. Ынчалза-даа кичээлдерни ой-шаанда эгелевээни хынаалда үеэниде илерээн.

«Дөн-Терезин» совхоз болгаш «Большевик» колхоз механизаторлар белеткээрин азы ол мергежилдерни катап дужаадырын шуут планнаваан. Көдөө профессионал-техниктиг училищелерге бедик мергежилдиг механизаторларны белеткээринге удуртукчулар кичээнгей салбайн турар. Эрткен чылын ол училищелерни районда 12 кижи дооскан. Бо чылын 13 кижи тракторист-машинист мергежилди чедип алган. 80 ажыг механизатор боттарының тускай мергежилинден өскээр ажылдап турар. Мооң бир чылдагааны механизаторларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны хандырып бербейн турарында. Чижээ, «Барлык» совхозта гаражтар, септелге мастерскаялар чок. Амгы бар бөдүүн мастерскаязы ондактыг байдалда. Тракторлар, автомобильдер кышкы үеде ажык дээр адаанда тургулаар. Механизаторлар техника чанынга одагланып, ону эргизип турар. Күш-ажылга ол таарымча чок, техника дүрген үрелии бакшаар. «Дөн-Терезин» совхозта гараж чок. «Большевик» колхозта болгаш «Шекпээр» совхозта гаражтар чогенчиг байдалда. Одалгазы багай. Ында септелге мастерскаялары шуут чок. Гаражтарда септелге кылыр, көдөө ажыл-агый машиналарының техниктиг көрүүлделерин болгаш профилактиктиг ажылдар кылыр чугула дериг-херекселдер чок. Трактористерниң машинистериниң кышкы үеде ажылдаар байдалы ол хире таарымча чок турда чылыг тускай хеп-биле оларны хандырбайн турар. «Большевик» колхозта трактористер-машинистер, чолаачылар болгаш комбайнерлер соолгу ийи чыл иштинде тускай хеп ап көрбээн. Ындыг хептерни септээр, чуур ажылды колхоз, совхозтарда организаставаан.

Бар гаражтарда, мастерскаяларда, бүдүрүлгениң өске-даа участоктарында медицина аптекажыгаштарын тургуспаан. Техниканың айыыл чок чоруунуң болгаш бүдүрүлгениң санитарлыг байдалының талазы-биле коску агитацияның плакаттары, дузалал материалдары чок. Күш-ажыл камгалалының болгаш техниканың айыыл чок чоруунуң талазы-биле хөрөгцилерни багай шиңгээдип турар.

И. ЛЕПЕШКИН,

республиканың улусчу контроль комитединиң инспектору.

телевидение

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

МОСКВАДАН

13.55—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинин тургустунганындан бээр 50 чыл болганынга тураскаатка каттышкан байырлыг хуралы.

КЫЗЫЛДАН

20.00—Телемедээлер. 20.15—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.20—Өөнүг телекөргүзүг. «Известия» солунуң шаналы дээш делегейниң хоккей маргылдаазы. ССРЭ-ниң болгаш Швециянның чыынды командалары.

КЫЗЫЛДАН

20.55—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

21.05—Хоккей маргылдаазының уланчызы. 21.45—«Эрткен чылдарның киноленталары». «Кызыл шулбусчуганнар». 23.00—23.45—«Ye». Информастыг программа. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр. 50 чыл оюнуң байырлалы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даурия» (1-ги, 2-ги кезектери) 10.30, 13.40, 16.50, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Довранның ужуралдары» 10.00, «Манап тур бис, оол» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Келир үе дугайында сактыышкыннар» 10.30, 15.00, «Кыска хүнче узун орук» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультчыынды 10.00, «Парның изи-биле» 11.40, 13.40, «Будап каапкан петер» 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

КОМПЛЕКСИЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Суворов» 15.30, «Дириглер болгаш өлүглер» (1-ги, 2-ги кезектери) 19.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ. «Отту чагырганы» (1-ги, 2-ги кезектери) 16.00, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амылырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдөө ажыл-агый килдизинин 21-47, улетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75. Телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама 3. Тираж 14.498. Чагыг № 3976.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер өөрүнүң